

Utvärdering av särskild lärar- utbildning för lärare i yrkesämnen – SÄL III

Rapport 2010:8 R

Utvärdering av särskild lärar- utbildning för lärare i yrkesämnen – SÄL III

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Utvärdering av särskild lärarutbildning för lärare i yrkesämnena – SÄL III

Utgiven av Högskoleverket 2010

Högskoleverkets rapportserie 2010:8 R

ISSN 1653-0632

Innehåll: Högskoleverket, analysavdelningen, **Thomas Furusten, Anna Lundh**

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Innehåll

Sammanfattning	5
Uppdraget att utvärdera SÄL III	7
Regeringsuppdraget till Högskoleverket	7
Resultat och sammanfattande bedömning av SÄL III	9
Måluppfyllelsen – effekten av SÄL III-satsningen	9
Bieffekter av SÄL III-satsningen	9
Effekter av arbetsprocessen inom SÄL III	9
Ansöknings- och antagningsprocessen	10
Studenternas villkor	10
SÄL III och andra särskilda satsningar för att utbilda lärare	12
Särskild utbildning av lärare i yrkesämnen	12
Andra särskilda satsningar på utbildning av obehöriga lärare	15
Yrkeslärare – tillgång och efterfrågan	18
Gymnasieskolans yrkesinriktade program och elevernas val	18
Vilka yrkeslärare saknas – och hur många?	19
Rekryteringsbehov och examinationsbehov av yrkeslärare	20
Den reguljära yrkeslärarutbildningen – ett femtonårsperspektiv	21
SÄL III – beskrivningar och självvärderingar	24
Studenternas fördelning på deltagande lärosäten	24
Uppgiftsinsamling från lärosätena – enkäter	27
Lärosätenas syn på huvudmännens åtaganden	36
Lärosätenas arbetsprocess i SÄL III	38
Enkät till SÄL III-studenterna	41
Vilka är SÄL III-studenterna?	41
Arbete under SÄL III	42
Hur har SÄL fungerat?	43
Hur har huvudmännen fungerat?	44
Påverkan på kollegor?	45
Nytta av utbildningen?	45
Sammanfattande diskussion	46
Fler yrkeslärare behövs – vilka är svårigheterna?	46
En lyckad satsning – men kanske inte tillräcklig	49
Bilagor	51
Referenser	56

Sammanfattning

Högskoleverket har fått i uppgift av regeringen att utvärdera satsningen som gjordes 2005–2009 på en särskild utbildning av lärare i yrkesämnen, även kallad SÄL III. Syftet med satsningen har framför allt varit att utbilda obehöriga yrkeslärare som undervisar i gymnasieskolan – vilket är nästan 4 000 yrkeslärare eller 37 procent av yrkeslärarna – så att de kan ta en lärarexamen. Åtta lärosäten har gett utbildningar inom SÄL III, med Malmö högskola som samordnare.

Utvärderingen visar att SÄL III på det stora hela varit en lyckad utbildnings-satsning. Den har inneburit att drygt 1 000 obehöriga yrkeslärare har antagits för att komplettera till behörighet att undervisa i gymnasieskolan. Drygt 600 av de antagna har tagit examen under satsningens fyra år. Majoriteten av studenterna uppger att de är nöjda med utbildningen och att den har varit till nytta för dem i deras arbete som lärare.

Dessutom har SÄL III-satsningen inneburit andra fördelar. Den har skapat ett erfarenhetsutbyte och samarbete mellan de deltagande lärosätena som kan betraktas som ett gott exempel att ta efter i andra sammanhang. Den har lett till att valideringsverksamheten vid lärosätena har utvecklats. Den har inneburit att kommunerna/skolhuvudmännen har fått vidareutbildade lärare för en ringa kostnad.

Det kvantitativa resultatet kan dock betraktas som otillräckligt – i synnerhet i relation till behovet av utbildade yrkeslärare och kostnaderna för satsningen. Samtidigt har den generösa resurstilldelningen, som möjliggjort mer lärarstöd, individanpassning och handledning än i den reguljära lärarutbildningen, förmodligen varit en nödvändig förutsättning för det resultat som uppnåtts med satsningen. Till saken hör att blivande yrkeslärare som kollektivt är en studieovan grupp.

Svårigheterna i SÄL III-utbildningen tycks i hög grad handlat om studie-villkoren, och i synnerhet att studenterna haft begränsade möjligheter att gå ner i arbetstid tillräckligt för studierna i SÄL III. De allra flesta av de deltagande studenterna har arbetat som lärare på heltid eller nästan heltid parallellt med studierna i SÄL III. Studenterna själva uppger i allmänhet att de är positiva till utbildningens uppläggning med studier på distans parallellt med arbete som lärare.

Ett kritiskt område har varit det valideringsarbete som har omfattat cirka 850 ansökningar. Formerna för detta arbete tycks på många sätt ha förbättrats i samverkan mellan de deltagande lärosätena, men det har krävt mycket tid för utvecklingsarbete och handläggning. Utifrån lärosätenas beskrivningar ser Högskoleverket ett behov av en gemensam nationell instans för valideringsarbetet i lärarutbildningen – även om de slutliga besluten om behörighet genom reell kompetens bör kvarstå på de enskilda lärosätena. En nationell instans

behövs dels för att rationalisera och underlätta arbetet med antagningarna generellt, dels för att ge bra förutsättningar för en likvärdig bedömning för alla sökande.

Uppdraget att utvärdera SÄL III

Regeringsuppdraget till Höskoleverket

Höskoleverket fick i regleringsbrevet för 2006 i uppdrag att utvärdera regeringens satsning på särskild lärarutbildning av lärare i yrkesämnen (SFS 2005:568), även kallad SÄL III. Enligt det ursprungliga uppdraget skulle en slutlig utvärdering lämnas till regeringen under 2009. Med anledning av att regeringen förlängde lärosätenas uppdrag med ett år senare lades även Höskoleverkets redovisning till den 1 juni 2010. I uppdraget har också ingått att arbetet med utvärderingen ska ske i samråd med Skolverket.

I Höskoleverkets regleringsbrev för 2007 specificeras vad utvärderingen ska innefatta:

- Bedömning av måluppfyllelsen
- Beskrivning och analys av ansöknings- och antagningsprocessen med validering och tillgodoräknande
- Beskrivning och värdering av arbetsprocessen för deltagande lärosäten
- En analys av studenternas studievillkor
- En värdering av effekter och bieffekter för deltagande lärosäten

Utvärderingens uppläggning

I SÄL III har åtta lärosäten ingått: Högskolan Dalarna, Göteborgs universitet, Högskolan i Jönköping, Högskolan i Karlstad, Luleå tekniska universitet, Malmö högskola, Stockholms universitet (Läraryhögskolan i Stockholm) och Umeå universitet. Denna utvärdering av utbildningsuppdraget SÄL III följer direktiven enligt ovan. Höskoleverket har inte gjort någon bedömning av kvaliteten i de enskilda lärosätenas SÄL-utbildning, utan utvärderingen gäller SÄL III som helhet. Vidare har Höskoleverket valt att utvärdera SÄL III-satsningen i ljuset av den rådande situationen med en stor brist på behöriga yrkeslärare – det vill säga svårigheterna att uppnå fler examinerade yrkeslärare diskuteras och vägs in i bedömningen av satsningen.

Höskoleverket har inför utvärderingen haft nära kontakt med lärosätena via ledningsgruppen för SÄL, i vilken alla de deltagande lärosätena samt Sveriges kommuner och landsting varit representerade. Genom ledningsgruppen har Höskoleverket fått tillgång till kontaktuppgifter till SÄL III-studenter samt statistik över antagna och examinerade.

Det underlag Höskoleverket har utgått ifrån i utvärderingen är främst enkätdata – dels en enkätundersökning riktad till studenter inom SÄL III, dels två enkäter till lärosätena med frågor om ansöknings- och antagningsprocessen samt arbetsprocessen. Utöver detta har material använts från ett antal myndigheter, organisationer och utredningar samt statistik från de berörda lärosätena, Skolverket och CSN. Även lärosätenas årliga redogörelse av uppdraget till regeringen ingår i underlaget.

I enlighet med uppdraget har Högskoleverket haft samråd med Skolverket, som lämnat synpunkter på utvärderingens uppläggning och rapportens innehåll.

Resultat och sammanfattande bedömning av SÄL III

Måluppfyllelsen – effekten av SÄL III-satsningen

- Sammanlagt har 1 102 studenter varit registrerade för SÄL III-utbildningar vid de åtta deltagande lärosätena.
- Genom SÄL III har gymnasieskolan fått ytterligare 615 behöriga undervisande yrkeslärare.
- En stor majoritet av SÄL III-studenterna har läst pedagogik och didaktik, vilket innebär att de fått viktig fortbildning för sitt läraryrke.
- Studenterna som gått utbildningen är överlag positiva och nöjda med såväl innehåll som uppläggning, och de flesta (ca 80 procent) anser att de haft nytta av utbildningen i sitt arbete som lärare.

Bieffekter av SÄL III-satsningen

- SÄL III har inneburit att lärosätena har utökat och utvecklat sina distansutbildningar inom den reguljära lärarutbildningen.
- SÄL III har bidragit till att yrkeslärarutbildningen blivit vitaliserad. Det befintliga yrkeslärarprogrammet har vid flera lärosäten anpassats efter SÄL III-utbildningens koncept.
- SÄL III har inneburit arbete med kursutveckling, där yrkesdidaktiken varit ett viktigt inslag.
- SÄL III har inneburit en fördjupad diskussion kring examensarbetets former.
- SÄL III har inneburit ett fördjupat erfarenhetsutbyte mellan de deltagande lärosätena och kommunerna.
- SÄL III har inneburit en kompetensutveckling för yrkeslärare i gymnasieskolan till en mycket låg kostnad för huvudmännen.
- 86 procent av de deltagande studenterna säger sig på något sätt genom sin SÄL III-utbildning bidragit positivt till sina kollegor på skolan.
- Kommunerna har fått incitament att inventera behovet av behöriga yrkeslärare i gymnasieskolorna.

Effekter av arbetsprocessen inom SÄL III

- I arbetet med SÄL III har en form av djupgående lärosätesövergripande samverkan utvecklats genom en nationell ledningsgrupp. Detta sätt att samverka kan sannolikt nyttjas och utvecklas i arbetet med liknande uppdrag i framtiden.

- Samarbetet mellan lärosätena har resulterat i bättre kommunikation mellan antagnings- och examensenheterna på respektive lärosäte.
- Det omfattande valideringsarbetet inför antagningen till SÄL III har medfört en ökad kompetens inom området vid såväl lärosätenas lärarutbildningar som vid antagningsenheterna.
- Lärarna vid de deltagande högskolorna har med arbetet inom SÄL III ökat sin kompetens i distanspedagogik.
- Lärosätena som deltagit i SÄL III har utvecklat både en gemensam utbildning för mentorer och lokala mentorsutbildningar som har gett högskolepoäng.
- Lärosätena har utökat kontakterna med personer och organisationer inom branscher med koppling till gymnasieskolans yrkesutbildningar.

Ansöknings- och antagningsprocessen

- Den samverkan som bedrivits mellan lärosätena i SÄL III har underlättat det nationella antagningsarbetet. Genom detta har behovet framkommit av en samverkan för bättre rättssäkerhet och mer effektivt utnyttjande av resurser och kompetens.
- Valideringsarbetet har varit mycket tids- och kostnadskrävande. Cirka 850 sökande har validerats inom SÄL III.
- Genom lärosätenas samverkan har en och samma ansökan kunnat prövas vid flera av lärosätena.
- Samarbetet i bedömningen av ansökningarna har skapat en större säkerhet och trygghet i antagningsprocessen.
- Samarbetet har bidragit till en kompetensutveckling inom ledningsgruppen, som förmedlats till respektive lärosäte.

Studenternas villkor

- Endast 11 procent av studenterna har i enkätundersökningen uttryckt missnöje med hur SÄL III fungerat när det gäller utbildningens generella uppläggning.
- Kombinationen av förordningens krav på minst halvtidsstudier och lärosätenas särskilda krav på minst halvtidsarbete har för de flesta SÄL III-studenter inneburit krav på mer än heltidsarbete.
- Majoriteten av studenterna inom SÄL III har arbetat heltid eller nästan heltid som lärare parallellt med halvtidsstudierna, vilket har inneburit en stor arbetsbörda för många.
- Lärosätena har fått relativt väl tilltagna särskilda resurser för att genomföra SÄL III vilket, i kombination med förordningens krav på individuella studieplaner, inneburit att förutsättningarna har varit goda för att arbeta individanpassat med studenterna.

- Kommunernas/huvudmännens engagemang i SÄL III utgör det tydligaste missnöjet bland studenterna. Nära var fjärde student anser att den egna gymnasieskolan inte kunnat erbjuda goda praktiska förutsättningar för utbildningens genomförande, och nära var tredje anser att gymnasieskolan inte uppfyllt sin uppgift när det gäller mentorskapet.

SÅL III och andra särskilda satsningar för att utbilda lärare

Särskild utbildning av lärare i yrkesämnena

Särskild lärarutbildning för lärare inom yrkesämnena i gymnasieskolan eller motsvarande (SFS 2005:568) var från början en treårig satsning som regeringen inledde hösten 2005. Sedermera förlängdes den till och med 2009 och fortfarande examinerades studenter vårterminen 2010. SÅL III har omfattat åtta lärosäten: Göteborgs universitet, Högskolan Dalarna, Högskolan i Jönköping, Karlstads universitet, Luleå tekniska universitet, Lärarhögskolan i Stockholm (nu uppgått i Stockholms universitet), Malmö högskola (samordnande lärosäte) och Umeå universitet.

Motivet till denna utbildningssatsning var bristen på yrkeslärare och en jämförelsevis hög andel obehöriga yrkeslärare (37 procent utan pedagogisk högskoleexamen¹) på gymnasieskolans yrkesutbildningar. Det har under många år utbildats för få yrkeslärare i förhållande till de kommande behoven – en bild som också upprepats flera år i prognoser från Skolverket² och Högskoleverket³.

Syftet med SÅL III har alltså varit dels att stimulera verksamma yrkeslärare utan lärarexamen att komplettera sin utbildning och ta examen, dels att stimulera nya grupper att utbilda sig till yrkeslärare. SÅL III har även varit ämnat för dem som redan haft en yrkeslärarexamen och velat bredda sin utbildning för att undervisa i fler ämnen.

SÅL III-satsningen har som en av flera vägar till yrkesläraryrket varit ett komplement till den ordinarie lärarutbildningen. SÅL III har givit behörighet för undervisning i gymnasieskolan eller motsvarande.

I förordningen ställs tre grundkrav för att en person ska vara behörig att delta i SÅL III: Att hon/han⁴

- saknar behörighet för tillsvidareanställning som lärare
- har tillräcklig tidigare högskoleutbildning eller arbetslivserfarenhet för att ha förutsättningar att ta en lärarexamen för undervisning i yrkesämnena i gymnasieskola eller motsvarande
- är anställd som lärare i en gymnasieskola där den verksamhetsförlagda delen av utbildningen kan genomföras.

1. *Statistik och prognoser om lärare i grund- och gymnasieskola, inför skolstarten hösten 2008.* Skolverket 2008.

2. *Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning. Prognos av och tillgång på pedagogisk personal – Skolverkets bedömning* (2008).

3. Till exempel i *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden. Ett planeringsunderlag inför läsåret 2008/09.* Rapport 2008:2 R, Högskoleverket 2008.

4. Förordning om särskild utbildning för lärare i yrkesämnena (SFS 2005:568).

Vidare står det att

- den som uppfyller behörighetskraven måste kunna komplettera till en lärarexamen genom högst 60 poäng studier inom SÄL III (motsvarande tre års halvtidsstudier)
- även den som redan har lärarbehörighet får delta i SÄL III om hon/han vill bredda sig och bli behörig att undervisa i ytterligare ett eller flera ämnen eller inriktningar
- utbildningarna ska avse de ämnen eller inriktningar som högskolan bestämmer efter samråd med kommun som berörs eller annan berörd huvudman vars verksamhet omfattas av skollagen (1985:1100).

I övrigt har utbildningarna inom SÄL III följt examensordningens krav på lärarexamen med avseende på såväl ämnesinnehåll som poängantal. Eftersom antagningen till SÄL III slutfördes innan den nya examensordningen trätt i kraft, dvs. före den 1 juli 2007, gällde de tidigare examenskraven för SÄL III-studenterna:

”Lärarexamen för undervisning i yrkesämnena i gymnasieskolan uppnås efter fullgjorda kursfordringar om 120 poäng. Utbildningen ska omfatta ett allmänt utbildningsområde om 60 poäng. Därutöver krävs omfattande yrkeserfarenhet samt en relevant högskoleutbildning om minst 60 poäng eller motsvarande utbildning.” *Högskoleförordningen, bilaga 2. SFS 1993:100.*

Den som saknat 60 poäng från relevant högskoleutbildning eller motsvarande har kunnat få sin eftergymnasiala utbildning och sin yrkeserfarenhet validerad för att bli behörig.

Lärosätena har ofta definierat examensordningens krav på ”omfattande yrkeserfarenhet” som t.ex. en viss omfattning i tid, aktualitet och relevans för undervisning i yrkesämnet. Överklagandenämnden (ÖNH) har prövat några ärenden som rört kravet på yrkeserfarenhetens omfattning och innehåll. Lärosätenas beslut i dessa ärenden har stått fast. Lärosätena har även haft ett behörighetskrav om minst halvtidsarbete som lärare. Högskoleverket kan inte se att detta krav har stöd i författningen. I den anges endast att studierna ska bedrivas på halvtid och inte någon omfattning på anställningen. Frågan har dock inte prövats av ÖNH.

Utbildningens uppläggning

De åtta deltagande lärosätena i SÄL III har haft en nära samverkan kring antagning och arbetsprocesser, som har skett inom en nationell ledningsgrupp för SÄL III. Malmö högskola har av regeringen utsetts till samordnande lärosäte.

Kommunerna, eller skolhuvudmännen, har varit viktiga parter för genomförandet av SÄL III-utbildningarna. Framför allt genom förordningens krav om anställning som lärare under utbildningstiden, på en gymnasieskola där den verksamhetsförlagda utbildningen kan ske. I förordningen anges också att

utbildningen ska anordnas på minst halvtid och som mest omfatta 60 poäng (motsvarande tre års halvtidsstudier). Dessutom ska utbildningarna planeras med hänsyn till varje students tidigare utbildning och arbetslivserfarenhet.

SÅL III har getts i form av nätbaserad distansutbildning, för det mesta kompletterad med fysiska träffar. Hur utbildningen varit upplagd och dess innehåll har varierat mellan lärosätena.

Varje student har fått en individuell studieplan utifrån hennes/hans kompletteringsbehov. Den verksamhetsförlagda utbildningen (praktiken) har skett inom ramen för anställningen. Studenten ska ha haft en mentor som stöd under utbildningstiden; mentorn har inte nödvändigtvis behövt arbeta på samma skola som studenten.

Ansvar och uppgifter för högskolor och kommuner

Följande beskrivning av fördelningen av ansvar och uppgifter är hämtad från Cirkulär 2006:57, Sveriges kommuner och landsting, *Särskild lärarutbildning (SÅL) – lärare för undervisning i yrkesämnena – under åren 2005–2008*.

Genom detta cirkulär har Sveriges kommuner och landsting, SKL, spridit information om SÅL III till berörda i kommunerna. SKL har deltagit i SÅL III utan att ha ett formellt uppdrag, men i kraft av organisationens centrala roll, dess erfarenheter från tidigare SÅL-satsningar och kunskaper genom sitt kontaktnät i kommunerna har SKL:s deltagande varit viktigt. Cirkuläret har tagits fram i dialog med de deltagande lärosätena inom SÅL III.

Högskolornas roll

- Högskolorna ansvarar för prövning av ansökningar och yrkeserfarenheter, tillgodoräknande av tidigare utbildning, antagning, upprättande och genomförande av utbildningen, examination samt uppföljning och utvärdering.
- Högskolorna erbjuder utbildning av mentorer som ska stödja studenterna i de verksamhetsförlagda delarna av studierna.
- Högskolorna kan konsultera Högskoleverket beträffande tillgodoräknande för sökande med utländsk utbildning.

Huvudmännen

- Huvudmännen (kommunerna eller de kommunala respektive de fristående skolorna) inventerar och analyserar det nuvarande och framtida behovet av lärare för undervisning i yrkesämnena. Utifrån denna analys föreslår huvudmannen lämpliga och intresserade personer att söka SÅL III. Huvudmannen ansvarar för att varje sökande är lämplig att delta i projektet i syfte att bli behörig lärare.
- Förutsättningen för att den sökande ska kunna antas till SÅL III är att kommunen/arbetsgivaren intygar att studenten kommer att ha en anställning på minst halvtid under hela utbildningsperioden. Eftersom studenten ska göra den verksamhetsförlagda delen av utbildningen på sin skola

måste läraranställningen vara relevant för studierna och aktuell lärarexamen.

- Huvudmännen ansvarar för att alla studenter som antas till SÄL III får en mentor under utbildningstiden och att den verksamhetsförlagda delen av utbildningen håller hög kvalitet. Huvudmännen ansvarar för att utse erfarna och intresserade personer som kan vara mentorer.
- Huvudmännens utser kontaktpersoner för SÄL III, en per kommun om inte annat överenskommes. Kontaktpersonerna får information om SÄL III, och är dessutom kommunikationslänk mellan kommunerna och högskolorna i SÄL-frågor.

Ersättningen för SÄL III-satsningen

Regeringen har anslagit 135 miljoner kronor för SÄL III till de medverkande åtta lärosätena för att genomföra utbildningarna. Medlen har avsetts täcka särskilda kostnader för kursutveckling, kurssamordning, administrativa merkostnader och mentorsutbildning.⁵ Medlen har betalats ut av Kammarkollegiet efter att Malmö högskola presenterat en redovisning över antalet registrerade helårsstudenter inom SÄL III till Utbildningsdepartementet.

Andra särskilda satsningar på utbildning av obehöriga lärare

Flera satsningar på kompletterande utbildning har genomförts de senaste tio till femton åren för att öka antalet behöriga lärare i förskolan, skolan och vuxenutbildningen. De flesta av dessa satsningar har bekostats av arbetsmarknadsmedel eller särskilda medel från regeringen, och de flesta är nu avslutade.

Satsningarna har gällt obehöriga lärare som är verksamma i skolan – SÄL, KUT, SÄL II, VAL⁶ – och lärare med en utländsk lärarutbildning (ULV)⁷. Det har också genomförts satsningar för personer som utbildat sig inom andra områden och som vill komplettera med en praktisk-pedagogisk utbildning för att bli lärare. Det gäller utbildningar via AMS och länsarbetsnämnderna, aspirantutbildning för utländska akademiker, särskild lärarutbildning för arbetslösa akademiker, samt kompletteringsutbildning för arbetslösa civilingenjörer som vill bli lärare.

Erfarenheter från tidigare SÄL-satsningar

De tidigare genomförda SÄL-utbildningarna har visat sig vara en framgångsrik utbildningsmodell där obehöriga yrkesverksamma lärare uppnått behörighet och där avhoppet varit betydligt färre än i den reguljära lärarutbildningen.

5. Regleringsbrevet för universitet och högskolor för 2005, 25:75 ap.27 Särskild utbildning för lärare i yrkesämnen.

6. SÄL – särskild lärarutbildning, KUT – kompletterande lärarutbildning, VAL – vidareutbildning av lärare som saknar lärarexamen.

7. ULV – särskild lärarutbildning med inriktning på utländska lärares vidareutbildning.

Även studenterna har funnit modellen attraktiv, bland annat för att de kunnat kombinera arbete med studier.

Sveriges kommuner och landsting (SKL)

SKL gör följande sammanfattande slutsatser beträffande de tidigare SÄL-satsningarna⁸.

- Genomströmningen har varit god.
- Det är viktigt att studenterna har en rimlig arbets- och studiesituation under studietiden.
- Tjänstgöringens omfattning är väsentlig för studenternas möjlighet att genomföra studierna.
- Studenternas ekonomiska förutsättningar är av central betydelse. Förutom lön från arbetsgivaren för tjänstgöringen som lärare finns ingenting centralt reglerat om ekonomiska villkor under studietiden.
- Ersättningsfrågan bör kommunen och den enskilde individen lösa i ett tidigt skede. Det kan t.ex. vara frågan om studietid, resor och litteratur. I de tidigare SÄL-satsningarna har en del kommuner bidragit med viss extra ersättning. Studenterna har t.ex. arbetat halvtid och fått lön motsvarande en högre tjänstgöringsgrad samt ersättning för resor och litteratur. I dessa kommuner har ersättningsfrågan setts som en del av det strategiska personalförsörjningsarbetet.

Högskoleverkets utvärdering av SÄL II

Den förra SÄL-satsningen, SÄL II, gällde utbildning av obehöriga lärare som är verksamma i skolan. För verksamheten avsattes medel som under perioden 2002–2006 skulle kunna ge 4 000 yrkesverksamma lärare en utbildning för behörighet. Totalt deltog 4 778 studenter i SÄL II. Syftet med SÄL II var i grunden detsamma som med SÄL III – att ge obehöriga lärare möjlighet att bli behöriga och att bredda sin lärarkompetens.

SÄL II utvärderades av Högskoleverket år 2007.⁹ Denna utvärdering baserades dels på en enkätstudie till ett urval av studenterna, dels en enkät som sändes till samtliga kommuner. Högskoleverkets slutsatser var i korthet följande.

- SÄL-modellen tycks vara ändamålsenlig och i huvudsak uppfylla sitt syfte väl – dvs. att yrkesverksamma lärare ska kunna bli behöriga för lärartjänst.
- Såväl studenterna som kommunerna är nöjda med utfallet.
- Studenterna uppskattar det flexibla sättet att studera och arbeta samtidigt.
- Utbyte av erfarenheter, ny kompetens och den personliga utvecklingen är ytterligare några fördelar med SÄL, enligt studenterna.
- Många studenter anser att det varit svårt att få tiden att räcka till.

8. Cirkulär 2006:57, Sveriges kommuner och landsting.

9. *Utvärdering av särskild lärarutbildning (SÄL II) – studenternas och kommunernas bedömning*, Högskoleverkets rapportserie 2007:49 R.

- En del studenter upplever att kommunen har erbjudit otillräckliga förutsättningar.
- En del studenter har upplevt utbildningens uppläggning som ostrukturerad.
- Nästan samtliga kommuner anser att syftet med SÄL är viktigt. Tre av fyra kommuner anser att syftet uppfyllts väl.
- Den modell som SÄL II bygger på – en kombination av distansstudier och arbete som lärare – anser nästan alla kommuner vara ändamålsenlig.
- Det finns några skillnader mellan studenterna och kommunerna angående hur väl genomförandet av SÄL har fungerat. Åsikterna skiljer sig åt främst i frågan om kommunen tagit vara på den nya kompetens som studenten förvärvat, och hur pass väl kommunen förberett sig för att ta emot studenter som deltar i SÄL.

Yrkeslärare – tillgång och efterfrågan

Regeringens satsning på att öka antalet behöriga yrkeslärare kan ses i ett större sammanhang där tillgången på behöriga lärare påverkas av både direkta och indirekta faktorer på system- och individnivå. Detta avsnitt behandlar kort några av dessa faktorer, som gymnasieskolans yrkesinriktade utbildningar och elevernas val; vad som karakteriserar yrkeslärarna som grupp och deras karriärval; hur tillgång och efterfrågan på yrkeslärare ser ut över tiden; och hur yrkeslärarutbildningen har förändrats i ett femtonårsperspektiv.

Gymnasieskolans yrkesinriktade program och elevernas val

Skolverkets statistik visar att gymnasieskolans elever numera är nästan jämnt fördelade mellan yrkesinriktade och högskoleförberedande utbildningar: Läsåret 2008/09 gick 45 procent av gymnasieeleverna på yrkesinriktade utbildningar och 47 procent på högskoleförberedande utbildningar (övriga 8 procent gick individuella program). Intresset för att gå utbildningar med yrkesinriktning har ökat de senaste åren. Läsåret 2006/07 ökade antalet nybörjare på flera yrkesutbildningar med 10 procent eller mer jämfört med läsåret innan. Detta gällde t.ex. energi-, industri-, och byggprogram. I årskurs 1 läsåret 2008/09 valde fler elever att gå yrkesprogram på gymnasiet än högskoleförberedande program.

Elprogrammet är det största nationella yrkesprogrammen med sammanlagt drygt 20 000 elever i årskurs 1, 2 och 3. Andra stora program är medie-, fordons-, handels- och administrationsprogrammet, och de senaste åren även byggprogrammet.¹⁰

Yrkesprogrammen återfinns såväl bland de program där störst andel som där lägst andel elever når slutbetyg.¹¹ På byggprogrammet slutförde 81 procent utbildningen och på hantverksprogrammet 78 procent (2008). Detta kan jämföras med andelarna på det naturvetenskapliga programmet (83 procent) och det samhällsvetenskapliga programmet (79 procent). De utbildningar där lägst andel elever (68–69 procent) når slutbetyg är omvårdnads-, el-, hotell- och restaurang- samt barn- och fritidsprogrammet.

10. Skolverkets årliga statistik. *Gymnasieskolan – Elever – Riksnivå*, från 2005/06 till 2009/10. Avgränsningen för vad vi räknar som yrkesprogram är densamma som i nuvarande skollag, bilaga 1 (gäller från 2010-03-01) och som Skolverket använder i sin prognos för yrkeslärare: *Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning. Prognos av och tillgång på pedagogisk personal – Skolverkets bedömning* (2008).

11. *Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2007/08*. Skolverket. PM. 2008.

Vilka yrkeslärare saknas – och hur många?

Den senaste prognosen för behovet av yrkeslärare gjorde Skolverket år 2008.¹² Enligt Skolverket tjänstgjorde hösten 2007 sammanlagt 10 700 lärare i yrkesämnen inom gymnasieskolan, särskolan, komvux och på kompletterande utbildningar. Av dessa lärare hade de flesta, 9 100, gymnasieskolan som prioriterad skolform. Drygt hälften av yrkeslärarna undervisade inom industri- och hantverk (uppdelade på 12 ämnen). Av dem arbetade omkring 1 000 yrkeslärare vardera inom fordonstekniska ämnen, el/teletekniska ämnen och restaurang/storhushållsämnen. Vårdlärarna är den näst största lärargruppen – ca 1 400 stycken.

Könsfördelningen bland yrkeslärare är ca 60 procent män och 40 procent kvinnor. År 2007 hade tre ämnesområden en jämn könsfördelning¹³ – restaurang/storhushåll, naturbruk och livsmedelsteknik.¹⁴

Behörighet och utbildning

Andelen obehöriga yrkeslärare har stigit under 2000-talet. Av de tjänstgörande yrkeslärarna år 2007 saknade 37 procent lärarexamen, vilket innebar nästan 4 000 obehöriga yrkeslärare. Sju år tidigare var andelen 29 procent.

I slutet av 2000-talet (2007) utmärkte sig medieämnet genom att hela 60 procent av lärarna saknade lärarexamen. Även inom andra yrkesämnen var det höga andelar av lärarna som saknade lärarexamen: fordonstekniska ämnen (50 procent), hantverksämnen (48 procent) samt restaurang/storhushåll, livsmedelstekniska ämnen och drifts- och underhållsteknik (44 procent). Av lärare inom barn- och ungdomsämnen samt omvårdnadsämnen var det en låg andel, 12 respektive 17 procent, som saknade examen.

Hälften av den totala andelen yrkeslärare utan lärarexamen hösten 2007 var tillsvidareanställda.

En stor andel yrkeslärare saknar utbildning i sitt undervisningsämne jämfört med andra lärargrupper. Detta beror delvis på att det inte ges högskoleutbildning inom flera av gymnasieskolans yrkesinriktade ämnen och att dessa yrkeslärare istället har skaffat sina kunskaper genom arbetslivserfarenhet inom branschen.¹⁵

Åldersspridning

Yrkeslärarna är en lärargrupp med hög medelålder. Det finns en viss regional variation i statistiken, men det nationella genomsnittet visar att drygt 50 pro-

12. *Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning. Prognos över behov av och tillgång på pedagogisk personal – Skolverkets bedömning 2008*. Skolverket. Redovisning av regeringsuppdrag, dnr 2008:00086.

13. Med jämn könsfördelning menas här att fördelningen ligger inom spannet 40–60 procent för respektive kön.

14. *Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning etc.* Skolverket 2008.

15. *Lärares utbildning och undervisning i skolan – Kartläggning och analys (2007:8)*. Statskontoret, 2007.

cent av yrkeslärarna är över 50 år. Nära 20 procent är 60 år eller äldre.¹⁶ Bland de yrkeslärare som har lärarexamen och/eller tillsvidareanställning är andelen över 50 år ännu högre: 66 procent. De ämnen där störst andel lärare över 50 år undervisar är omvårdnad (70 procent), trätekniska ämnen (68 procent) och handels- och kontorsämnen (67 procent). Yngst lärare finns inom hantverksämnen och medieämnen.¹⁷

Alternativa karriärer och lönenivåer

Jämfört med andra lärargrupper har en högre andel behöriga yrkeslärare lämnat gymnasieskolans värld. År 2006 arbetade 44 procent av de behöriga yrkeslärarna inom andra näringsgrenar än utbildning. Av dessa återfanns en majoritet inom vård och omsorg samt offentlig förvaltning, alltså annan statlig, kommunal och landstingsdriven verksamhet.

Andelen som lämnat läraryrket varierar kraftigt mellan de olika yrkesinriktningarna. Över hälften (57 procent) av lärarna inom vård och omsorg hade år 2006 hoppat av sitt lärarjobb. Samma siffra för lärarna inom naturbruksämnet var 49 procent, medan endast 27 procent hade lämnat sitt jobb som lärare inom handelsämnet.¹⁸

En yrkeslärares medellön låg år 2005 på cirka 25 800 kronor i månaden för behöriga lärare och 23 700 kronor i månaden för obehöriga lärare.¹⁹ Flera rektorer som Statskontoret har intervjuat säger att på grund av bristen på yrkeslärare har denna lärargrupp ett fördelaktigt förhandlingsläge, vilket även gäller för obehöriga yrkeslärare. Samtidigt som yrkeslärarnas lönenivå alltså var relativt hög, var lönegapet mellan behöriga och obehöriga lärare större bland yrkeslärare än mellan obehöriga och behöriga lärare inom kategorier utan läraryrke.²⁰ Högskoleverket har inte funnit några tecken på att dessa skillnader förändrats sedan 2005.

Rekruteringsbehov och examinationsbehov av yrkeslärare

Under flera år har utredningar och prognoser i klartext uttryckt behovet av fler utbildade och behöriga yrkeslärare. Bristen är stor samtidigt som stora pensionsavgångar är att vänta. Enligt de prognoser om behovet av yrkeslärare som Högskoleverket beräknat, i samverkan med prognosinstitutet vid SCB,

16. Källa: Lärarregistret. Från en Skolverksrapport. Tabell 1g. *Ålderfördelning per län för lärare i yrkesämne hösten 2008.*

17. *Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning etc.* Skolverket 2008.

18. *Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning etc.* Skolverket 2008.

19. Källa: Sverige kommuner och landsting.

20. *Lärares utbildning och undervisning i skolan – Kartläggning och analys (2007:8).* Statskontoret, 2007.

så kommer det att behövas ett nytillskott med 700 examinerade yrkeslärare per år för att täcka behovet.²¹

Antalet programnybörjare på yrkeslärarutbildningen, inklusive SÄL III

	2004	2005	2006	2007	2008
Män	141	285	384	275	105
Kvinnor	197	262	328	256	175
Totalt	338	547	712	531	280

Antalet examinerade yrkeslärare

	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09
Lärarexamen, grundskolans senare år/gymnasieskolan	422	845	1 289	1 668	1 433
därav yrkeslärare	1	19	18	17	6
Lärarexamen, gymnasieskolan	1 647	1 343	1 280	1 720	1 212
därav yrkeslärare	160	207	293	365	467
Yrkeslärare, totalt	161	226	311	382	473

Skolverket har gjort en prognos för rekryteringsbehovet av yrkeslärare som baseras på ett antagande att andelen tjänstgörande lärare med pedagogisk högskoleexamen eller tillsvidareanställning kvarstår på 2007 års nivå. Prognosen visar ett underskott på 1 400 behöriga yrkeslärare på gymnasienivå under perioden 2008–2012. Femårsperioden därefter (2013–2017) blir underskottet 600 yrkeslärare och därefter (2018–2022) 300 yrkeslärare.

Den reguljära yrkeslärarutbildningen – ett femtonårsperspektiv

I den nuvarande lärarutbildningen, som infördes 2001, krävs sammanlagt 180 högskolepoäng (tre års heltidsstudier) för undervisning i yrkesämnen i gymnasieskolan. Istället för kravet på inriktning och specialisering som gäller lärarexamen generellt ska yrkeslärarstudenterna ha kunskaper och erfarenheter från det yrkesområde som de ska undervisa inom. För yrkeslärarna består utbildningen alltså av lika delar yrkesrelaterade kunskaper (”omfattande yrkeserfarenhet och en relevant högskoleutbildning om 90 högskolepoäng eller motsvarande utbildning”)²² och ett allmänt utbildningsområde (tvärvetenskapliga studier inklusive yrkesdidaktik och minst 15 högskolepoäng verksamhetsförlagd utbildning). Vanligtvis ställer lärosätena krav på särskild behörighet som innebär att 90 högskolepoäng yrkeserfarenhet och relevant högskoleutbildning ska vara uppnådda vid antagningen. Vilken omfattning och nivå som krävs på den tidigare yrkeserfarenheten varierar mellan lärosätena och mellan yrkesämnena. Kravet på särskild behörighet medför i praktiken att studenten

21. *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden. Ett planeringsunderlag inför läsåret 2009/10*, (2009:5 R). Högskoleverket, 2009.

22. Högskoleförordningen, bilaga 2 Examensordning, Lärarexamen.

endast läser allmänt utbildningsområde på 90 högskolepoäng inom lärarutbildningen.

Yrkeslärarutbildningen erbjuds både som campus- och distansutbildning. För att ta examen ska de blivande lärarna uppnå vissa mål som gäller kunskap och förståelse, färdighet och förmåga samt värderingsförmåga och förhållningssätt.²³

Före 1996 krävdes grundutbildning i yrket och yrkeserfarenhet om minst sju år för att bli antagen till yrkeslärarutbildningen, som då omfattade 40 poäng praktisk-pedagogisk utbildning. År 1996 infördes ett krav på 60 poäng i relevanta, yrkesinriktade, högskolekurser. Ulf Melin, utredare av särskild behörighet till yrkeslärarutbildningen, skriver att den nya målstyrda gymnasieskolan ställde andra krav än tidigare gymnasieskola, både på yrkeslärarnas ämneskunskaper, förmåga att tolka målen och undervisningsformerna.²⁴

Ny lärarutbildning 2011

Propositionen om en ny lärarutbildning, som regeringen lämnade till riksdagen i februari 2010²⁵, innehåller förslag om en särskild yrkeslärarexamen, som uppnås efter en utbildning på 90 högskolepoäng (motsvarande heltidsstudier i tre terminer). En särskild behörighet för att bli antagen ska införas, med krav på kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper som förvärvats genom yrkeserfarenhet, högskoleutbildning eller annan eftergymnasial utbildning, eller genom en kombination av de tre. Yrkeslärarutbildningen ska bestå av en utbildningsvetenskaplig kärna (60 högskolepoäng) och verksamhetsförlagd utbildning (VFU, 30 högskolepoäng). Genom validering och tillgodoräkning ska en längre tid som verksam lärare kunna ersätta VFU:n, vilket skulle korta utbildningstiden till 60 högskolepoäng, dvs. ett års heltidsstudier. Regeringen lyfter även fram värdet av ett nära samarbete mellan bransch och gymnasieutbildningen, t.ex. via olika typer av kombinationstjänster där den behöriga yrkesläraren under en del av sin tid arbetar inom sitt yrkesområde och resterande tid som lärare.

Utredningen om särskild behörighet till lärarutbildning mot yrkesämnena

Propositionen om en ny lärarutbildning föregicks bl.a. av en särskild utredning av behörighetskrav för yrkeslärarutbildningen. Det primära syftet med utredningens förslag var att skapa fler alternativa ingångar för att göra presumtiva studenter behöriga och därmed öppna möjligheter att antas till yrkeslärarutbildningen. I förlängningen var även tanken att fler personer ska ta examen som yrkeslärare än vad som sker idag.

23. Enligt gällande examensordning 2010, högskoleförordningen.

24. *Yrkeskunnande – en likvärdig sökväg till lärarutbildningen mot yrkesämnena* (SOU 2008:112).

25. *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*. Prop. 2009/10:89.

I betänkandet²⁶ föreslår utredaren tre likvärdiga ingångar: kvalificerad och relevant yrkeserfarenhet tillsammans med antingen relevant högskoleutbildning om minst 90 högskolepoäng, *eller* eftergymnasial utbildning om minst 60 veckor, *eller* ett intyg, utfärdat av Skolverket, som bekräftar kunskaper och kompetenser vilka motsvarar kvalifikationskraven inom sökt ämne, inriktning alternativt yrkesutgång.

26. *Yrkeskunnande – en likvärdig sökväg till lärarutbildningen mot yrkesämnen* (SOU 2008:112).

SÄL III – beskrivningar och självvärderingar

Studenternas fördelning på deltagande lärosäten

Åtta lärosäten har haft regeringens uppdrag att anordna utbildningar inom SÄL III. Enligt uppdraget ska satsningen omfatta minst 1 000 studenter. I tabellen nedan framgår fördelningen av registrerade studenter per antagningsomgång och lärosäte. Flest studenter har studerat vid Malmö högskola respektive vid Lärarhögskolan i Stockholm²⁷. Luleå tekniska universitet har endast haft 18 studenter, varav flera avslutat sin utbildning vid Umeå universitet.

Sammanlagt har det varit över 2 000 förstahandssökande till SÄL III i de fyra ansökningsomgångar som genomförts. Den reella kompetensen har validerats hos 846 sökande och en del av dessa har bedömts vara obehöriga. Sammanlagt har 1 193 studenter antagits. I SÄL III, liksom i alla utbildningar, har ett antal av de antagna studenterna av olika skäl aldrig påbörjat utbildningen, och inom SÄL III registrerades slutligen 1 102 studenter.

Fördelningen av registrerade studenter vid början av termin I efter respektive antagningsomgång i SÄL III

Lärosäte/kurs	SÄL III:1	SÄL III:2	SÄL III:3	SÄL III:4	Totalt
Göteborgs universitet					
Allmänt utbildningsområde	30	36	31	23	120
Religion, 60 p	0	2	1	0	3
Högskolan Dalarna					
Allmänt utbildningsområde	39	35	32	51	157
Komplettering	5	0	0	0	5
Matematik, 60 p	1	0	0	0	1
Högskolan i Jönköping					
Allmänt utbildningsområde	39	0	2	42	83
Karlstads universitet					
Allmänt utbildningsområde	34	24	27	29	114
Luleå tekniska universitet					
Allmänt utbildningsområde	7	11	0	0	18
Malmö högskola					
Allmänt utbildningsområde	58	43	73	48	222
Företagsekonomi, 20 p	0	2	0	0	2
Ledarskap, 10 p	0	0	2	0	2
Matematik, 20 p	7	0	0	1	8
Matematik, 60 p	0	0	4	0	4
Svenska, 20 p	0	0	0	0	0
Stockholms universitet					
Allmänt utbildningsområde	75	55	60	80	270
Umeå universitet					
Allmänt utbildningsområde	28	12	21	23	84
Matematik, 60 p	0	0	5	4	9
Totalt registrerade	323	220	258	301	1 102

27. Lärarhögskolan i Stockholm uppgick den 1 januari 2008 i Stockholms universitet. I den fortsatta texten används därför Stockholms universitet istället för Lärarhögskolan i Stockholm.

SÄL III-studenterna och deras utbildningsval

En stor majoritet av studenterna har med SÄL III kompletterat så kallat allmänt utbildningsområde (AUO), dvs. kurser om lärande och som även ger annan kompetens för att vara lärare (betygsättning, kursplansutveckling etc.). Den verksamhetsförlagda utbildningen ingår i AUO. Därtill kommer enstaka studenter som kompletterat sina ämneskunskaper i företagsekonomi, ledarskap, matematik och svenska. Den som velat bredda sig utöver yrkeslärarberörigheten, har kunnat studera religion eller matematik, vardera 60 poäng. Endast ett trettio-tal studenter har läst breddande kurser och matematik har varit det ojämförligt vanligaste breddningsämnet.

Skolans behov av lärare i förhållande till utbildningsvalen

Ett sätt att ta reda på hur behov och utbud sammanfaller är att jämföra antalet obehöriga lärare inom yrkesämnena i gymnasieskolan med de inriktningar som SÄL III-studenterna varit registrerade på.

Registrerade SÄL III-studenter jämfört med antalet obehöriga yrkeslärare i gymnasieskolan hösten 2007

Gymnasieprogram* Yrkesämnen i gymnasieskolan**	Registrerade SÄL III-studenter*	Antal obehöriga yrkeslärare (hösten 2007)**
Medieprogrammet	117	
Medieämnen		627
Fordonsprogrammet	140	
Fordonstekniska ämnen		612
Elprogrammet	95	
El- och teletekniska ämnen		395
Hotell- och restaurangprogrammet	128	
Restaurang- och storhushållsämnen		394
Naturbruksprogrammet	60	
Naturbruksämnen		383
Byggprogrammet	115	
Bygg- och anläggningstekniska ämnen		337
Hantverksprogrammet	67	
Hantverksämnen		251
Trätekniska ämnen		49
Beklädnadstekniska ämnen		26
Industriprogrammet	65	
Verkstads- och industritekniska ämnen		229
Processtekniska ämnen		6
Omvårdnadsprogrammet	44	
Omvårdnadsämnen		241
Handels- och administrationsprogrammet	55	
Handels- och kontorsämnen		157
Barn- och fritidsprogrammet	42	
Barn- och ungdomsämnen		93
Livsmedelsprogrammet	15	
Livsmedelstekniska ämnen		76
Energiprogrammet	18	
Drifts- och underhållstekniska ämnen		46
Dataprogrammet	18	
Teknikprogrammet	18	
Estetiska programmet	78	

* Statistik från SÄL III-lärosätenas redovisning till Utbildningsdepartementet 2008.

** Statistik från Skolverket: Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning. Prognos av och tillgång på pedagogisk personal – Skolverkets bedömning (2008).

Statistiken i tabellen ovan är inte helt jämförbar eftersom fördelningen i lärosätenas SÄL III-redovisning görs enligt gymnasieprogram, och i Skolverkets statistik enligt yrkesämnena, men det går ändå att dra några slutsatser. Vi ser till exempel att överensstämmelsen är relativt god mellan ämnen med ett stort antal obehöriga yrkeslärare i gymnasieskolan och de program som flest SÄL III-studenter har kompletterat för att undervisa inom. Flest obehöriga lärare finns inom medieämnena och fordonstekniska ämnen (drygt 600 inom respektive). Flest SÄL III-studenter har läst för behörighet inom fordonsprogrammet, följt av hotell- och restaurangprogrammet och medieprogrammet.

Bästa balansen mellan behov och antal studenter inom SÄL III finns inom barn- och ungdomsämnena. Nära hälften av antalet obehöriga lärare inom dessa ämnen har via SÄL III läst för behörighet inom barn- och fritidsprogrammet. Största obalansen å andra sidan syns inom naturbruksämnena, med relativt många obehöriga lärare men endast knappt en sjättedel så många som har läst för behörighet inom naturbruksprogrammet på SÄL III.

Examination från SÄL III

Tabellen nedan visar det totala antalet examinerade från SÄL III, fördelat på de olika deltagande lärosätena. Utöver det totala antalet 615 examinerade är det enligt uppgift från Malmö högskola i skrivande stund ytterligare 43 personer som är klara med sina studier och som väntar på examen.

SÄL III. Examen per högskola, behörighet att undervisa på yrkesprogram

Program	LHS/SU	MaH	GU	Umu	HLK	KU	HiD	LTU	Summa
Barn och fritid	5	10	5	0	2	4	4	0	30
Bygg	15	7	6	5	10	11	19	0	73
El	19	5	8	4	9	3	8	0	56
Energi	3	3	1	1	1	0	0	0	9
Fordon	17	5	3	3	7	10	21	0	66
Handels- och adm	3	1	3	3	3	2	6	0	21
Hotell och restaurang	31	12	7	6	8	4	10	0	78
Hantverk	22	11	8	3	2	3	7	0	56
Industri	4	5	3	0	7	8	5	0	32
Livsmedel	3	3	0	0	0	0	2	0	8
Medie	25	9	11	1	1	7	12	2	68
Naturbruk	4	5	7	2	4	1	6	0	29
Omvårdnad	13	5	1	6	3	3	1	1	33
Teknik	2	2	1	2	2	0	8	0	17
Estetiska	7	14	7	0	2	1	8	0	39
Summa	173	97	71	36	61	53	117	3	615

Genom den fyraåriga SÄL III-satsningen har gymnasieskolan alltså fått ytterligare 615 behöriga undervisande yrkeslärare. Detta motsvarar ett årligt tillskott med 154 lärare som ett resultat av SÄL III.

Uppgiftsinsamling från lärosätena – enkäter

Som en del i utvärderingen av SÄL III har två olika enkäter sänts till de aktuella lärosätena. Den första gäller antagningsförfarandet och den andra arbetsprocessen. Båda enkäterna finns i sin helhet i bilaga 1. I detta avsnitt presenteras referat av lärosätenas svar på enkäterna.

Enkät om antagningsförfarandet

Högskoleverkets enkät till de aktuella lärosätena innehåller två frågor om antagningsförfarandet. Den första frågan gäller på vilka sätt antagningsförfarandet utvecklats från SÄL II till SÄL III.²⁸ Den andra frågan avser hur arbetet idag fungerar med validering (branschbedömning, metoder, modeller, träffsäkerhet etc.) och tillgodoräkning. Valideringen ska ge svar på om den sökande uppfyller kraven för att få tillgodoräkna sina yrkeskunskaper – upp till 60 poäng (90 högskolepoäng) – och därmed kan antas till SÄL III. Om detta inte blir utfallet och den sökandes sammanlagda formella och validerade meriter inte uppgår till 60 poäng får den sökande avslag på sin ansökan.

Nedan presenteras lärosätenas svar på Högskoleverkets frågor, uppdelade i beskrivning och självvärdering.

Sammanfattning

Jämfört med tidigare SÄL-satsningar hade de sökande till SÄL III betydligt mer varierande utbildningsbakgrund, yrkeserfarenheter och övriga meriter, vilket innebar en utmaning för lärosätena. Med något undantag har lärosätena rapporterat om betydande utveckling av antagningsförfarandet under SÄL III, framför allt valideringen av de sökandes reella kompetens. Sex av lärosätena har tagit hjälp av Centrum för vägledning och validering (CV) i Skellefteå i valideringsarbetet. Några lärosäten har etablerat interna arbetsgrupper där t.ex. utbildningsledare, ämnesansvariga, studievägledare och examenshandläggare ingår och formaliserat rutiner för att göra rättvisa bedömningar av ansökningarna. Flera lärosäten har byggt upp branschkontakter, genomfört studiebesök – t.ex. vid Sveriges hantverksråd – och på andra sätt utvecklat kunskaperna för att bedöma reell kompetens. Alla lärosäten framhåller att valideringsprocessen har varit mycket tids- och resurskrävande.

I SÄL III:s ledningsgrupp har lärosätena kunnat diskutera ansökningar och behörighetskrav och utbyta erfarenheter om bl.a. antagningsarbetet. De är mycket positiva till hur ledningsgruppen har fungerat.

Göteborgs universitet

Beskrivning

Till SÄL II antogs större, homogena grupper av sökande där de allra flesta hade formella meriter som grund för antagning. Inom SÄL II fanns också en grupp barnskötare med akademiska studier om 40 poäng vars yrkeserfarenhet

28. Två av lärosätena deltog inte i SÄL II och kan därför inte besvara frågan.

validerades genom särskilda valideringsuppgifter. Yrkeserfarenheten och godkända valideringsuppgifter omvandlades till akademiska poäng, vilket enligt universitetet gav nya lärdomar om validering.

Vid Göteborgs universitet har antagning och utbildning av yrkeslärare skett under lång tid. Under SÄL II:s senare antagningsomgångar ökade antalet sökande mot yrkeslärarsidan. Under dessa omgångar validerades studentens yrkesutbildning och yrkeserfarenhet främst utifrån praxis och den rådande tradition som fanns hos antagningsansvariga vid lärosätet. Med SÄL III-uppdraget följde diskussioner i ledningsgruppen om olika sätt att betrakta och värdera behörighetsvillkor, yrkeserfarenhet, yrkesutbildning och annan utbildning som den enskilda individen genomgått. En konsekvens av detta blev att universitetet ändrade kravet på fyra års yrkeserfarenhet till tre år (vilket är samma som hos övriga lärosäten inom SÄL III).

Beträffande valideringsarbetet har en särskild valideringsgrupp bildats och universitetet har utarbetat ett valideringsinstrument. Detta för att öka de sökandes rättssäkerhet vid antagningen, men också för att göra antagningsproceduren mer effektiv. Valideringsinstrumentet kan kortfattat beskrivas som en preciserad arbetsgång där olika delar i valideringsprocessen slutligen leder till en prövning av om den sökande kan antas och, om inte, hur många och vilka akademiska poäng som saknats i den sökandes meriter. Arbetsgången har inletts med dokumentationsgranskning. Därefter har meriterna skickats till fackgranskare – antingen en verksam yrkeslärare eller en anställd vid Göteborgs universitet med kunskaper och erfarenheter inom det aktuella området. Samtidigt har branschbedömare fått värdera den sökandes meriter i förhållande till branschens krav. När respektive bedömningar returnerats till valideraren har bedömningarna jämförts med de utarbetade kriterierna för yrkeserfarenhetens djup, bredd och utveckling. Därefter har yrkeserfarenhet, eventuell KY-utbildning, och eventuella gesäll- och mästarbrev omvandlats till akademiska poäng. Om den sökandes meriter uppgått till 60 poäng har hon eller han varit klar för antagning till SÄL III.

Självvärdering

Göteborgs universitet framhåller att erfarenhetsutbytet i ledningsgruppen för SÄL III har lett till omprövning av det egna lärosätets förhållningssätt till validering och därmed en mer öppen inställning till att se till helheten av den sökandes meriter för antagning. Exempel på detta är att ledningsgruppens diskussioner medfört, som beskrivits tidigare, att kravet på yrkeserfarenhet sänkts från fyra år till tre år.

Vid Göteborgs universitet finns det särskilda behörighetsvillkor för vissa branscher, som vård och omsorg samt bild och formgivning. Dessa utbildningar omfattar mer än 60 poäng. Detta har föranlett diskussioner vid lärosätet om tolkningen av examensordningens krav på att ”yrkespoängen” ska omfatta 60 poäng. Målet inom SÄL III har varit kravet på att 60 poäng ska räcka, men med vissa undantag.

Träffsäkerheten i den valideringsmetod som använts kan enligt universitetet anses vara hög, eftersom samtliga de överklagandeärenden som prövats hos Överklagandenämnden för högskolan har avvisats. I SÄL III har mer än i tidigare SÄL-satsningar gjorts individuella prövningar av den sökandes utbildning och yrkeserfarenhet.

Göteborgs universitet poängterar att valideringen har varit kostnadskrävande för lärosätena oavsett om den, som vid Göteborgs universitet, skett vid det egna lärosätet eller om Centrum för vägledning och validering i Skellefteå anlitas. Universitetet efterlyser mer samarbete med branscherna utifrån Valideringsdelegationens modell.

Högskolan Dalarna

Beskrivning

När SÄL III startade fanns sedan ungefär ett år tillbaka en lärarutbildning för yrkeslärare på Högskolan Dalarna. Detta var en campusutbildning som hade endast ett tiotal sökande. I och med SÄL III fyrdubblades yrkeslärarutbildningen vid lärosätet.

Inom lärarutbildningen fanns nätbaserad distansutbildning sedan tidigare, och denna gick enkelt att anpassa till SÄL III. Idag finns tack vare SÄL III också distansutbildning på halvfart för yrkeslärare inom ordinarie program, med cirka 25 registrerade studenter vårterminen 2009. Kurserna i denna utbildning är i stort sett samma som i SÄL III.

Valideringen har främst skett i samverkan med Centrum för vägledning och validering i Skellefteå och tillsammans med de andra lärosätena som anordnar SÄL III-utbildningar. I vissa fall har regionens skolor involverats och även vissa speciella utbildningar och särskilda branscher har varit behjälpliga i valideringsprocessen. Högskolans sakkunniga lärare har också anlitas, för validering exempelvis inom ekonomi och inom handel och administration.

Samordningsansvaret för SÄL III har legat på PUD (Pedagogiskt utvecklingscentrum Dalarna) dvs. Högskolan Dalarnas RUC (Regionalt utvecklingscentrum). PUD arbetar nära lärarutbildningen.

I anslutning till arbetet med SÄL III bildades en valideringsgrupp på högskolan. I denna grupp ingår en utbildningsledare för lärarprogrammet, två studievägledare, en ämnesföreträdare för ämnet pedagogiskt arbete (utbildningsvetenskap), en examenshandläggare och projektledaren för SÄL III. I valideringsgruppen behandlas exempelvis ärenden rörande studenter som ansökt om validering inom ordinarie lärarprogram, och särskilda valideringsärenden har behandlats inom SÄL III. Högskolan har börjat bygga upp kompetens inom området och arbetar med att utveckla rutiner och metoder. En särskild valideringsordning för behörighetsbedömning och tillgodoräknande har tagits fram, som bl.a. innehåller en definition av begreppet reell kompetens, en beskrivning av vad som förväntas av den sökande och ansvarsfördelningen på högskolan.

Tillgodoräknande har skett i anslutning till antagningen. I antagningsbeskedet uppges antalet poäng inom yrkesområdet. Beslut om tillgodoräknande registreras tidigt i utbildningen i Ladok och poängen faller ut när studenten avslutat SÄL III-utbildningen.

Självvärdering

SÄL III har enligt Högskolan Dalarna bidragit till att fler studenter kommit att antas till ordinarie yrkeslärarutbildning, samt att utbildningen för yrkeslärare vid högskolan har utvecklats.

Högskolan beskriver att arbetet med valideringen varit intressant, utvecklande och lärorikt. Man pekar dock på att valideringsarbete är kostnadskrävande, inte minst har mycket tid lagts ned på vissa enskilda ärenden.

För att liknande projekt i framtiden ska flyta smidigare bedömer högskolan att det går att utveckla bättre rutiner mellan projektledning, antagningsavdelning, examensavdelning och högskolans Ladok-ansvariga.

Högskolan i Jönköping

Beskrivning

Till SÄL II antogs vid Högskolan för lärande och kommunikation (HLK) vid Högskolan i Jönköping mestadels studenter som arbetade som lärare i grundskolan. De allra flesta hade formella meriter som grund för antagning och de valideringsfrågor som då var aktuella var av mer generellt slag. I några enstaka fall genomfördes valideringar av reell kompetens. Högskolan har haft en valideringsgrupp sedan 2004 som diskuterat såväl enskilda ärenden som generella principer. I SÄL III har validering och tillgodoräknande av reell kompetens haft en helt annan omfattning än inom SÄL II och krävt kompetens också utanför HLK och Högskolan i Jönköping.

I och med SÄL III började frågor kring behörighet, hur man ska se på yrkeserfarenhet, yrkesutbildningar av olika slag samt relevansen av annan utbildning för olika yrkesområden att diskuteras. Det innebar att nya kontaktnät utvecklades för stöd till valideringsarbetet, kontakter som exempelvis inkluderade Centrum för vägledning och validering i Skellefteå (CV).

Det praktiska arbetet med SÄL III har varit organiserat som ett projekt vid HLK, med eget utbildningsprogram och en ansvarig utbildningsledare. Antagningen har skett i särskild ordning av antagningsenheten vid högskolan efter det att beslut kring validering och tillgodoräknande fattats av utbildningsledaren. I en del fall har de sökande haft gedigna akademiska utbildningar bakom sig, som t.ex. sjuksköterskeexamen för omvårdnadsprogrammet. I andra fall har helt eller delvis formella meriter saknats och en bedömning av reell kompetens har måst ske.

Vid validering och tillgodoräknande har oftast utlåtanden från CV utgjort underlag. I de fall CV inte anlåtats har ett stort arbete lagts ner av högskolan på granskning och sammanställning av de meriter som den sökande åberopat. Ofta har det inneburit att kontakta de sökande för kompletterande

upplysningar och handlingar. Dessutom har högskolan tagit referenser från t.ex. tidigare arbetsgivare, rektor och andra. Högskolan har även kontaktat bransch-kunniga personer för genomgång av handlingarna samt diskussion kring hur meriterna bör bedömas. Till det kommer att ledningsgruppen för SÄL III gemensamt har diskuterat flera ärenden i varje ansökningsomgång.

För att kunna bedöma gesäll- respektive mästarbrev genomfördes ett besök vid Gesäll- och mästarbrevskansliet i Leksand för en genomgång av det arbete som görs vid utfärdandet av dessa, vilket ledde till att mästarbrev tillgodoräknats som 60 poäng.

Självvärdering

Frågor kring validering och tillgodoräknande av reell kompetens var enligt högskolan inte så frekvent förekommande i SÄL II och heller inte så komplexa till sin natur som inom SÄL III. Ett omfattande arbete har lagts ner på att öka kompetensen inom högskolan och att bygga upp kontaktnät både internt och externt. Samarbetet med CV bedöms ha inneburit att kunskaperna kring branschernas krav har ökat. Inom högskolan har samarbetet med antagningsenheten, bransch-kunniga lärare och institutioner samt studievägledningen utvecklats.

Många formella och informella kontakter har tagits och arbetet med validering och tillgodoräknanden beskrivs ha varit både kostnadskrävande, tidsödande och svårt. Högskolan framhåller CV som en bra samarbetspartner i detta arbete.

Högskolan framhåller också att det – genom arbetet i ledningsgruppen för SÄL III – har funnits goda möjligheter att utbyta erfarenheter och att också konkret samarbeta kring enskilda antagningsärenden och överklagandenärenden. Detta samarbete mellan lärosätena beskriver högskolan som ovärderligt, både i form av gemensamma möten med diskussioner kring principer, behörighetskrav etc., genomgångar av ”svåra” valideringsärenden och i form av informell handräckning med en ”second opinion” i enskilda ärenden. Enligt högskolans bedömning har samarbetet starkt bidragit till en större kompetens samt en ökad säkerhet och samsyn i arbetet med validering – och sannolikt också till en ökad träffsäkerhet.

Även om kompetensen efter hand ökat både på det egna lärosätet och kollektivt i ledningsgruppen för SÄL III, skulle det enligt högskolans uppfattning vara önskvärt att ansvaret för genomförandet av valideringen av yrkeskunnandet, särskilt inom områden där högskolorna inte ger utbildningar själva, låg på annan instans än respektive högskola. Vad som avses är en nationell instans med gedigen kunskap om de olika branscherna. På detta sätt menar man att likvärdigheten i landet skulle bli större och en mer gedigen och samlad kompetens inom de olika yrkesområdena skulle kunna byggas upp. Högskolan skulle kunna få ett protokoll från valideringen av en ansökan som, tillsammans med eventuella övriga handlingar och meriter, kunde ligga till grund för ett beslut om tillgodoräknande.

Karlstads universitet

Beskrivning

Karlstads universitet skriver att i den förra SÄL-satsningen, SÄL II, skilde sig inte antagningsförfarandet från det för universitetet i övrigt. De flesta SÄL II-studenter antogs på formella meriter. Antagningsförfarandet i SÄL III visade sig vara mer komplicerat och tidskrävande än i SÄL II. Många av de sökande saknade formell kompetens och på grund av detta krävdes ett omfattande arbete med validering.

Arbetet med validering på Karlstads universitet har varierat utifrån de sökandes individuella kompetenser. Ärenden har förberetts före beslut av ansvariga i SÄL III genom

- kontakt med Centrum för vägledning och validering (CV) i Skellefteå, som i samråd med respektive bransch gett utlåtanden kring de sökandes kompetens, vilka kompletterats med synpunkter och rekommendationer från projektansvarig på Karlstads universitet
- kontakt med den sökande för intervjuer och kompletteringar av handlingar och information
- granskning av betyg och andra dokument
- kontakt med rektor och andra personer som kan vara viktiga som referenser när mer formella handlingar saknats
- kontakt med bransch-kunniga lärare på universitetet för granskning av handlingar
- samråd med de övriga lärosätena i SÄL III kring behörighet och validering.

Valideringarna har sammanställts och tillgodoräknats för att motsvara akademiska poäng.

Självvärdering

Det har enligt universitetet varit tidskrävande, men också utvecklande, att få arbeta med alla kontakter kring validering och reell kompetens internt och externt. Bedömningen som görs är att universitetets kompetens kring validering och bedömning av reell kompetens har ökat. En konsekvens av valideringsarbetet i SÄL III på Karlstads universitet är att en särskild valideringsgrupp är på väg att etableras.

Universitetet anser att lärosätena skulle vinna på att det inrättades en nationell funktion för valideringsfrågor i lärarutbildningen. Man menar också att samrådet mellan lärosätena i ledningsgruppen för SÄL III har varit ovärderligt för att utveckla kunskaper om värdering av reell kompetens och validering. Samarbetet betecknas som ett mycket viktigt stöd vid hanteringen av svårbedömda ansökningar, och universitetet anser att det ökat möjligheterna till en mer likvärdig bedömning av studenternas kompetens generellt.

Luleå tekniska universitet

Beskrivning

Under SÄL III har Luleå tekniska universitet (LTU) anlitat Centrum för vägledning och validering i Skellefteå som tillsammans med olika branschorganisationer har genomfört valideringar. Valideringarna har sedan utgjort underlag för tillgodoräknande. Antagningsansvariga vid LTU har också haft egna kontakter med representanter för branschorganisationerna och med högskolans lärare som har specialkompetens för att genomföra valideringar. LTU skriver att generella rutiner inte utvecklats, eftersom det har gjorts bedömningar på individnivå.

Självvärdering

När det gäller samarbetet med kommunerna konstaterar LTU att kontakten med rektorerna har varit god. Däremot har universitetet inte fått så många sökande till utbildningen som man hade hoppats på. Av den anledningen har LTU endast kunnat starta två omgångar av SÄL III-utbildning. Arbetet med tillgodoräknande har i ökande utsträckning skett genom erfarenhetsutbyte och dialog med andra lärosäten. Detta har enligt LTU inneburit en ökad samsyn på validering, liksom att man börjat använda gemensamma verktyg i valideringsarbetet.

Malmö högskola

Beskrivning

Malmö högskola har skickat information om SÄL III till alla gymnasieskolor i Skåne, Blekinge och Halland. En studievägledare har varit kopplad till SÄL III och haft ansvar för information och utskick till gymnasieskolorna i Malmö högskolas upptagningsområde.

Som ett första steg i valideringsförfarandet har en bedömning av de sökandes reella kompetens och yrkeserfarenhet genomförts. Ansökningarna har behandlats efter det att valideringsgruppen har yttrat sig om den reella kompetensens omfattning och kvalitet.

Under SÄL II bildades en valideringsgrupp vid Malmö högskola, där de ansökningar som behövde en bedömning av reell kompetens behandlades. I denna grupp ingick projektansvariga, studievägledare, utbildningsledare med tidigare ansvar för antagning till PPU-kurserna²⁹ och lärarutbildare med yrkeslärarerfarenhet, varav en ansvarig för kontakten med branschföreträdare för olika branschorganisationer. Valideringsgruppen har läst och diskuterat litteratur om validering för att öka sin kompetens. Valideringsgruppen har även byggt upp sin kompetens genom olika studiebesök, bland annat till Sveriges hantverksråd i Leksand där högskolan fått en genomgång av alla olika mästARBREV. Högskolan har efter detta besök haft fortsatt kontakt med de personer

29. PPU – praktisk pedagogisk utbildning.

man träffat. Gruppen har också, genom den studievägledare som varit speciellt knuten till SÄL III, byggt upp ett nätverk av olika yrkesföreträdare.

Valideringen har medfört kontakter med olika företrädare för branschorganisationer, dvs. de sökandes merithandlingar har skickats till dessa företrädare, som har värderat den sökandes yrkesutbildning och yrkesutövning och gjort en bedömning av vad den reella kompetensen motsvarar i antal högskolepoäng. Den bedömningen har sedan utgjort underlag för tillgodoräknande upp till 60 poäng.

Självvärdering

Arbetsgången med antagningen utvecklades under SÄL II och ansågs fungera bra. Valideringsgruppens kompetens har enligt högskolan ökat rejält från SÄL II till SÄL III genom ovan beskrivna studiebesök, kontakter och studier. Högskolan konstaterar att arbetet med validering har varit mycket arbets- och kostnadskrävande, samtidigt som detta arbete varit viktigt och att möjligheten för yrkeslärarna att antas till lärarutbildningen har ökat. Högskolan konstaterar att det behövs en likriktning i landet vad gäller bedömningar av reell kompetens, och efterlyser därför en nationell instans där alla bedömningar kan göras.

Stockholms universitet

Beskrivning

På Stockholms universitet (och tidigare Lärarhögskolan) har Regionalt utvecklingscentrum, RUC, skött antagningen för nationella satsningar som SÄL III. RUC har även upprättat SÄL III-studenternas individuella studieplaner etc. medan utbildningen genomförts på institutionerna.

Valideringen av ansökningar till SÄL III när det gäller bygg-, el- och energiprogrammet har skötts med hjälp av Centrum för vägledning och validering i Skellefteå. För samtliga ansökningar har en dokumentgranskning gjorts, ofta i kombination med branschkontakter och samtal med rektor eller kommunens kontaktperson. För vårdprogrammet har lärosätet också haft en kontakt med den institution som ansvarar för vårdlärarutbildningen. En särskild arbetsgrupp har ansvarat för antagningsarbetet till SÄL, från de allra första SÄL-utbildningarna och framåt.

Tillgodoräknande av yrkeserfarenhet/yrkeskunnande har skett i samband med antagningen och registrerats i Ladok.

Självvärdering

De ansvariga för SÄL III vid Stockholms universitet menar att de under projektiden utvecklat sin kompetens vad gäller validering av yrkeskunskaper, genom att de hanterat många ansökningshandlingar från många olika yrkesområden och haft nära kontakt med branscher och ansvariga. En viktig kompetensutveckling har också skett genom de diskussioner kring principärenden som förts i den nationella ledningsgruppen för SÄL III.

Universitetet har även besökt Sveriges hantverksråd i Leksand och fått kunskaper om hanteringen av gesäll- och mästarbrev. En branschsynpunkt som uppmärksammats är att lärarutövandet ofta ger nya kunskaper till yrkeskunskapen och att yrkeslärarna ofta lär sig det senaste inom området.

Genom kontakterna med berörda institutioner har RUC fått information om hur studenterna klarat sig och vilka problem som kan ha uppstått.

Umeå universitet

Beskrivning

Vid Umeå universitet har ansöknings- och antagningsförfarandet till SÄL III skett separat från universitetets vanliga rutiner (VHS, studera.nu). De universitetens interna rutinerna har utvecklats så att all behörighetsgranskning, liksom utskick av antagningsbesked, skett vid USE:s³⁰ kansli, och att studenterna därefter i samband med registrering på en kurs via Ladok inlemmats i det ordinarie databassystemet. Striktare rutiner har vidtagits, bl.a. via informationsinsatser till kursansvariga institutioner.

Det webbaserade instrument³¹ som ursprungligen togs fram i samverkan med Centrum för vägledning och validering (CV) i Skellefteå har utvecklats fortlöpande. Därmed har enligt universitetet ett allt bättre underlag kunnat tas fram för tillgodoräknande av relevanta yrkeskunskaper och andra relevanta meriter i samband med bedömning av särskild behörighet utifrån examensordningens krav. Universitetet framhåller en rad förbättringar tack vare detta. Bland annat har det inneburit att fler branscher involverats, att tekniska förbättringar gjorts och – inte minst – att kompetensen ökat både hos handläggare på CV, universitetet och hos branscherna när det gäller denna typ av arbete. Även träffsäkerheten i valideringsarbetet har enligt universitetet ökat markant.

Självvärdering

Universitetet beskriver alltså att de administrativa rutinerna har förbättrats. Samtidigt framhåller man vissa utvecklingsområden och att det finns utrymme för kvalitetssäkrande åtgärder på längre sikt. Fortfarande finns också, enligt universitetet, vissa brister i den administrativa handläggningen som främst beror på skillnaderna mellan en sedvanlig formell handläggning och en mer flexibel handläggning. Universitetets bedömning är att fördelarna överväger med den flexibla handläggningen, inte minst ur ett studentperspektiv, eftersom den ger större möjligheter för individanpassning.

Universitetet framhåller att validering/bedömning av reell kompetens fortfarande är ett komplext område. Dels gäller det frågor kring ekonomi och krav på handläggningstid, dels gäller det i ett nationellt perspektiv den viktiga frågan om rättssäkerhet.

30. USE – Umeå School of Education.

31. www.valiweb.se.

Lärosätenas syn på huvudmännens åtaganden

I Högskoleverkets enkät till lärosätena som avsåg ansöknings- och antagningsprocessen (se bilaga 1) ställdes följande fråga:

Hur har det fungerat, enligt er mening, med kommunens/huvudmannens ansvar att föreslå lämpliga och intresserade personer att söka SÄL?

I det presenteras först en sammanfattning av hur frågan besvarats av lärosätena, därefter i korthet respektive lärosätes beskrivning.

Sammanfattning

Ett par lärosäten rapporterar svagt intresse från vissa kommuner, men den samlade bilden från lärosätenas svar är ändå att samarbetet med kommunerna och rektorerna har fungerat bra. Några lärosäten skriver att kommunernas engagemang ökade allt eftersom SÄL III fortskred eller beroende på mediernas bevakning. Att rektor och kommunen har stått bakom studentens ansökan menar några lärosäten har inneburit att ”rätt” studenter ansökt och ett gemensamt ansvar för att utbildningen ska lyckas för studenten. Flera lärosäten har kommenterat studenternas studievillkor, särskilt att de varit tvungna att arbeta mer än halvtid parallellt med halvtidsstudierna.

Göteborgs universitet

Enligt de ansvariga för SÄL III på Göteborgs universitet har kommunernas intresse och engagemang utvecklats under tiden som utbildningssatsningen pågått. Enligt universitetets bedömning har skolornas rektorer uppmanat samtliga sina obehöriga lärare att söka till SÄL III.

Endast enstaka studenter har behövt extra stöd när det gäller handledningen av den verksamhetsförlagda delen av utbildningen. Direkta avrådandefall har inte förekommit. De förhållandevis få studenter som avbrutit har i allmänhet inte informerat om den avgörande orsaken. En tänkbar orsak som nämns av universitet är att arbetsbördan varit för stor (studierna i kombination med för låg nedsättning i tjänsten, samt familjelivet).

Högskolan Dalarna

Högskolan beskriver att kontakterna med kommunerna, som skett främst inom det regionala pedagogiska utvecklingscentrumet (PUD), har varit viktiga inför antagningen och för att rekrytera ”rätt” studenter. Förutom information på webben har PUD haft regelbundna informationsträffar med regionens gymnasiechefer/rektorer och informationsmaterial har skickats ut till dem via e-post.

Högskolans bild är att de allra flesta sökande, oavsett hemkommun, har varit intresserade och motiverade att genomföra utbildningen. Men alla har inte haft de ekonomiska eller tidsmässiga ramar som krävts, vilket ibland inneburit stora påfrestningar för studenterna. De allra flesta har ändå lyckats genomföra utbildningen.

När studenten antagits till SÄL III har högskolan skickat information till chef/rektor som uppmanats att skicka in kontaktuppgifter på dem som utsetts som mentorer, och högskolan har erbjudit dessa personer mentorsutbildning. Rektor har alltså fått riktad information och direktkontakt med högskolan, vilket högskolan bedömer varit värdefullt för att studenten ska erbjudas bästa möjliga stöd under utbildningen. Informationen och kontakterna med chefspersoner har varit mycket arbetskrävande enligt högskolan, som ändå gör bedömningen att arbetet varit viktigt och värdefullt.

Den positiva beskrivningen till trots menar Högskolan Dalarna att vissa aspekter ändå är möjliga att utveckla och förbättra. Som exempel nämns att den skriftliga informationen om SÄL III kunde göras mer tydlig, och att studenterna kunde uppmanas att sprida information om SÄL III på sina skolor.

Högskolan i Jönköping

Högskolan beskriver samarbetet med rektorerna som gott. De som antagits i projektet har varit lämpliga och intresserade och inga avrådansärenden har förekommit. Besök av lärare från Högskolan för lärande och kommunikation (HLK) har genomförts hos alla studenter under utbildningen. Skolornas rektorer och utsedda mentorer har inbjudits till gemensamma träffar på HLK och högskolan har erbjudit mentorsutbildning.

Högskolan framhåller som en viktig faktor att rektor – och kommunen – stått bakom studentens ansökan till SÄL III. Det har inneburit ett gemensamt ansvar som troligtvis har lett till större måluppfyllelse än om den enskilde studenten helt på egen hand skulle ha sökt till utbildningen. Det har också gett högskolan en referens och en kontaktperson om behov av ytterligare samråd uppstått.

Karlstads universitet

Enligt universitetet har det i huvudsak varit lämpliga och intresserade personer som på kommunernas uppmaning sökt till utbildningen. Den positiva bilden hävdar man också gäller kommunernas bedömning av behoven av yrkeslärare, eftersom det är rektorerna själva som rekommenderat lärare att delta i SÄL III och som garanterat att de haft en tjänst på skolan inom sitt yrkesområde under utbildningstiden. Universitetet skriver att samarbetet med kommunerna också i övrigt har fungerat bra.

Den tveksamhet som universitetet framhåller gäller om studenternas förutsättningar att klara av studierna varit de rätta. Utifrån vad universitetet uppfattat har det varit ett krav från arbetsgivaren på 100 procent lärartjänst samtidigt med regeringens krav på studier om 50 procent. Mentorns engagemang har varierat och universitetet uppfattar det som att mentorerna inte fått tillräckligt med tid för sitt uppdrag.

Luleå tekniska universitet

Enligt universitetet har ansvaret fungerat olika bra i de olika kommunerna. Hos vissa kommuner har studenterna fått goda förutsättningar för att genomföra utbildningen. Flera kommuner har varit samarbetsvilliga och uppmanat intresserade personer att söka SÄL III. Andra kommuner har visat ett svagt intresse.

Malmö högskola

Högskolan anser att huvudmännens uppgift att lotsa lämpliga personer till SÄL III har fungerat bra. Ansvarig inom kommunen eller rektor på skolan har genom sin underskrift på ansökningsblanketten garanterat att sökanden har haft en relevant lärartjänst under utbildningstiden. De antagna har därmed haft krav på sig från sin skola att fullfölja utbildningen.

Stockholms universitet

Enligt Stockholms universitet har kommunerna/rektorerna i hög grad föreslagit mycket lämpliga kandidater till SÄL III-utbildningen. Vid förfrågningar om den sökande har rektorerna kunnat ge bra och initierad information. Ofta har rektorerna krävt att den obehöriga yrkesläraren ska söka – och antas – till SÄL III för att få ha kvar sin anställning på skolan. Enligt universitetets uppfattning har det också genomgående fungerat bra för studenterna att kombinera lärararbetet med studier, och man gör bedömningen att denna uppfattning delas av kommunerna.

Umeå universitet

Kommunernas åtaganden har enligt Umeå universitet i huvudsak fungerat bra. Kommuner/skolor har i princip haft en utbildningsplan för samtliga sina obehöriga lärare och sett till att dessa anmält sig. Ett generellt perspektiv är att ju mera massmedial uppmärksamhet som ägnats reformer i lärarutbildningen etc., desto större intresse och engagemang har visat sig hos skolor/kommuner.

Universitetet beskriver det som ett problem att studenternas förutsättningar varierat – alldeles för många studenter har varit tvungna att arbeta heltid parallellt med studierna. Detta beror inte nödvändigtvis bara på arbetsgivarens krav. För den enskilde (oftast äldre) studenten kan ekonomin, enligt universitetets bedömning, vara styrande och begränsande.

Lärosätenas arbetsprocess i SÄL III

I den andra enkäten till de berörda lärosätena (se bilaga 2) har Högskoleverket begärt en beskrivning och en självvärdering av hur arbetsprocessen i SÄL III fungerat i olika avseenden. Med arbetsprocessen avses det sätt på vilket lärosätena valt att lägga upp utbildningen och samarbetsformerna inom SÄL III. Enkäten innehåller också frågor om lärosätenas syn på studenternas villkor,

samt effekter och bieffekter av satsningen. Lärosätena har, genom den gemensamma ledningsgrupp som bildats för arbetsprocessen i SÄL III, besvarat dessa frågor tämligen kortfattat i en skrivelse till Högskoleverket.

Lärosätenas gemensamma beskrivning av processen

Inom SÄL III har allmänt utbildningsområde, AUO, 60 poäng (90 högskolepoäng), varit den vanligaste utbildningen. AUO finns på alla lärosäten inom det reguljära lärarprogrammet både på halvfart och på helfart – att läsa antingen på distans eller som campusutbildning. SÄL III för yrkeslärare har vid vissa lärosäten blivit ett eget program med egen utbildningsplan, och med en ansvarig utbildningsledare med egen delegation.

På vissa lärosäten har SÄL III-kurserna varit separata, medan de på andra lärosäten erbjudits som en del av den reguljära utbildningen med t.ex. gemensam allmän yrkesdidaktisk kurs.

SÄL III har enligt lärosätena – i och med den särskilda tilldelningen av resurser för projektet – inneburit möjligheter till mer riktade insatser av olika slag än vid motsvarande reguljära utbildningar. Det har även gett utrymme till nationella kursledarträffar och andra gemensamma aktiviteter.

Inom SÄL III har det också funnits skäl och möjlighet att diskutera examensarbetets former. Tidigare har examensarbetet ofta följt en strikt mall men inom projektets ram har lärosätena prövat olika och förnyande former av examensarbetets utformning.

Validering och tillgodoräknande

Ansvar för antagningen till SÄL III ligger i regel hos projektledningen på respektive lärosäte. Valideringen av de sökandes reella kompetens har vid alla lärosätena inneburit en stor arbetsinsats och stora kostnader. Men, samtidigt har valideringsprocessen medfört en ökad kompetens både inom lärarutbildningen och i stort. Erfarenhetsutbyte har ägt rum med yrkeslärarutbildningen i Norge och i Finland. Vid flera lärosäten har valideringsgrupper bildats. Flera personer i dessa valideringsgrupper har besökt Sveriges hantverksråd i Leksand för att diskutera möjligheten att tillgodoräkna gesäll- och mästarbrev och KY-utbildningar som akademiska poäng. Inför varje antagningsomgång har delar av ledningsgruppen för SÄL III träffats för att gemensamt, med enskilda ansökningar som grund, diskutera möjligheterna för tillgodoräknande.

Under SÄL III har – på uppdrag av de enskilda lärosätena – Centrum för vägledning och validering (CV) i Skellefteå tillsammans med olika branschorganisationer genomfört valideringar som sedan utgjort underlag för tillgodoräknande. Lärosätena har på olika sätt haft egna kontakter med representanter för branschorganisationerna och med lärare som har specialkompetens för att genomföra valideringarna.

Samarbetet mellan lärosätena

De deltagande lärosätena ser flera fördelar med samarbetet inom SÄL III. Utbildningarna har haft en gemensam nationell webbplats³² med länkar till varje lärosäte som ingått. Annonseringen i dags- och fackpress har varit gemensam, och vissa lärosäten har även haft lokal annonsering.

Lärosätena har organiserat en gemensam utbildning av mentorer som genomförts på gymnasieskolorna. Det har funnits två fempoängskurser som byggt på varandra och haft samma kursplaner. Vid varje antagningsomgång har lärosätena dessutom erbjudit egna, lokala, mentorsutbildningar.

Bedömningen av ansökningarna har gjorts i nära samarbete mellan lärosätena, vilket enligt lärosätena skapat en större trygghet i antagningsprocessen. Samarbetet har inneburit att en och samma ansökan varit giltig för åtta olika lärosäten.

Samarbetet med kommunerna

Också samarbetet med kommunerna har enligt lärosätena fungerat bra. Man anser att projektet har medfört fler och nya kontakter med kommuner och gymnasieskolor, inte minst genom mentorsutbildningen. Vissa lärosäten har även kunnat diskutera valideringsfrågor med rektorerna.

Enligt lärosätena har gymnasieskolornas rektorer ofta aktivt letat efter lärare som skulle kunna delta i utbildningen. Rektorernas engagemang har inneburit att lärosätena haft en koppling till den sökandes skolledning samt att kravet på att de sökande har haft en relevant tjänst under utbildningstiden har kunnat uppfyllas. Samtidigt har inte alla rektorer skapat gynnsamma förutsättningar för de studerande och har kanske inte alla gånger satt sig in i vad som krävs av de studerande.

Studenternas villkor

Beroende på i vilken kommun som studenten har sin lärartjänst har studievillkoren varierat gällande eventuell nedsättning i tjänst, möjlighet till ersättning för litteratur och resor till närträffar samt tjänstledighet med lön för att kunna delta i närträffarna. Ledningsgruppens uppfattning är att majoriteten av studenterna arbetat betydligt mer än halvtid, i de flesta fall heltid.

Vid flera lärosäten har studenterna samma kursledare genom hela utbildningen, förutom under examensarbetet, vilket medfört att kursledaren lättare kunnat ha en kontinuerlig uppföljning av studenten.

32. sal3.mah.se.

Enkät till SÄL III-studenterna

En viktig del i en utvärdering om huruvida en tillfällig utbildningssatsning fungerat tillfredställande är att fråga de studenter som gått utbildningen. Inom ramen för det här utvärderingsuppdraget har Höskoleverket därför sänt en enkät till antagna till SÄL III.³³

De deltagande har vid tillfället då de besvarat enkäten varit aktiva på utbildningen, gått färdigt utbildningen, eller hoppat av utbildningen. De har alltså svarat utifrån något olika perspektiv. För enkelhetens skull beskrivs samtliga som ”studenterna” i den fortsatta texten.

Enkäten sändes hösten 2009 till ett slumpmässigt urval av knappt hälften av samtliga deltagare i SÄL III, på samtliga av de deltagande lärosätena. Detta innebar att 514 enkäter sändes ut. Av dessa returnerades 44 stycken på grund av felaktiga eller okända adresser. Undersökningspopulationen reducerades alltså till 452 personer.

Enkäten besvarades av totalt 270 personer, det vill säga 60 procent av populationen. För att bedöma om bortfallet utgjordes av personer med åsikter avvikande från de övriga gjordes en särskild kontrollkörning av de senast inkomna svaren, som kan antas vara närmare dem som inte svarat alls i sina åsikter. Denna kontroll visade inga skillnader.

Vilka är SÄL III-studenterna?

Följande är den allmänna karakteristiken beträffande de studenter som svarat på enkäten.

- Männerna är i majoritet – 65 procent är män.
- Studenterna är äldre än studenter på andra högskoleutbildningar. Det genomsnittliga födelseåret är 1964, det vill säga de fyllde 45 år 2009. Männens medelålder är något högre än kvinnornas.
- Ungefär 10 procent av studenterna studerade fortfarande inom SÄL III när de besvarade enkäten. Ytterligare 15 procent beskrev sig vara nästan klara men utan att ännu ha tagit examen. Knappt 8 procent beskrev sig ha hoppat av SÄL III.
- Majoriteten av SÄL III-studenterna sökte till utbildningen på eget initiativ, och ungefär fyra av tio anser att de påverkats i den riktningen av rektor på skolan där de hade/har sin anställning. Anledningen att söka till SÄL III har för de allra flesta varit att de arbetar som lärare men saknar lärarexamen. Att underlätta för obehöriga yrkeslärare att studera till en lärarexamen har också varit det främsta syftet med satsningen.

33. Enkäten finns i sin helhet i bilaga 3. Johan Bondefelt (praktikant) har deltagit i arbetet med att bearbeta enkätdata.

Arbete under SÄL III

Sammanlagt 76 procent av SÄL III-studenterna uppger att de har haft anställning på en kommunal gymnasieskola och knappt 18 procent på en fristående skola. För kvinnorna är det fristående alternativet vanligare. Det är också en högre andel av kvinnorna som uppger att de inte alls arbetar som lärare – trots att detta är ett krav för att vara behörig att antas till SÄL. Huvuddelen av denna grupp avser förmodligen att de inte har en fast anställning som lärare, eller att de just vid tillfället då de fyllde i enkäten inte hade en tydlig anställning.

Andelen män, kvinnor respektive totalt av SÄL III-studenterna med anställning på kommunal respektive fristående gymnasieskola

	Män (%)	Kvinnor (%)	Män + Kvinnor (%)
Kommunal skola	80	69	76
Fristående skola	16	21	18
Ej arbete som lärare	4	10	6
Summa	100	100	100

Beträffande hur mycket studenterna arbetat parallellt med studierna grupperar sig svaren enligt ett begränsat antal procentsatser. Tre procent har svarat att de arbetar mindre än halvtid. Av de övriga arbetar en klar majoritet heltid eller nästan heltid. Det är anmärkningsvärt att nära två av tre SÄL III-studenter har arbetat minst 95 procent som lärare samtidigt som de bedrivit studier på minst halvtid.

Hur många procent studenterna har arbetat parallellt med SÄL III-studierna

	Män (%)	Kvinnor (%)	Män + Kvinnor (%)
Mindre än 50 %	4	1	3
50–70 %	7	16	10
75–90 %	15	31	20
95–100 %	74	52	67
Summa	100	100	100

En tydlig könsskillnad märks i den riktningen att betydligt fler män än kvinnor arbetar 95–100 procent parallellt med studierna. Arbete på heltid innebär att SÄL III-studierna måste bedrivas på fritiden eller inom tjänsten. En tänkbar förklaring till könsskillnaden är att männen har större möjligheter än kvinnorna att lägga upp studierna på det sättet, eller att de känner ett större behov av inkomsten från arbetet.

Centrala studiestödsnämnden, CSN, har registrerat fem personer som tagit studiemedel för SÄL III-studier. Alla fem var kvinnor. Eftersom fribeloppet för studiemedel ligger på ca 80 000 kronor för 20 veckors studier,³⁴ skulle SÄL III-studenter som arbetade deltid som lärare under studietiden haft möjlighet

34. CSN:s webbplats, *Inkomst och fribelopp*: www.csn.se/hogskola/hur-mycket-kan-du-fa/inkomst-fribelopp.

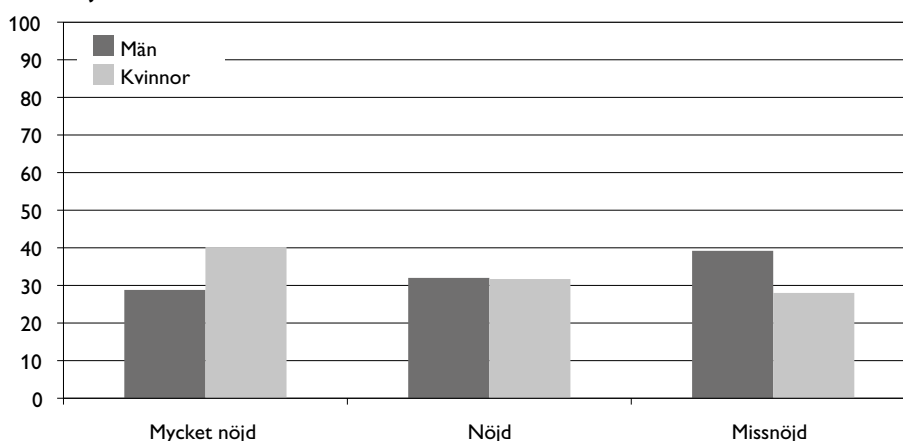
att komplettera sina arbetsinkomster med studiemedel, förutsatt att de uppfyller övriga krav för studiemedel³⁵.

Hur har SÄL fungerat?

I enkäten ställdes tio frågor om hur nöjd man är med hur utbildningen fungerat i olika avseenden – antagningsförfarandet, uppläggningsen av SÄL III, det pedagogiska och det övriga stödet från högskolan, stödet från egna gymnasieskolan (arbetsgivaren), att studera på distans, att kombinera studier och arbete, examinationen samt utbildningens relevans för yrket som lärare. Studenterna har kryssat i ett av fem alternativ från mycket nöjd till mycket missnöjd. Det sammanslagna resultatet av dessa tio frågor³⁶ visar att majoriteten av SÄL III-studenterna är nöjda med utbildningen och anser att den fungerat ändamålsenligt och tillfredställande. 70 procent är totalt sett nöjda eller mycket nöjda, och 30 procent är totalt sett missnöjda.

Noterbart är att inga skillnader märks i dessa inställningar mellan studenter av olika ålder. Däremot finns en skillnad mellan könen i riktningen att kvinnor är mer nöjda än män.

Hur nöjda kvinnor och män är med SÄL III totalt sett

Av svaren på de specifika frågorna om hur nöjd studenten är med utbildningen kan följande utläsas.

De flesta av studenterna – närmare 70 procent – anser att utbildningen varit relevant för yrket. Nästan lika stor andel av studenterna, 66 procent, tycker att det har fungerat bra att kombinera studier och arbete, vilket är ett oväntat positivt resultat givet den muntliga information vi fått från lärosätena om att detta skulle vara huvudbekymret. Vidare tycker 84 procent av studenterna att distansformen har fungerat bra, och endast 3 procent att det fungerat dåligt. Också detta resultat är oväntat positivt eftersom vi fått informa-

35. CSN:s webbplats, *Vad krävs för att få studiestöd?*: www.csn.se/blivande-studerande/krav.

36. De tio frågorna har fogats samman till ett additivt index och svaren har indelats i grupperna *mycket nöjd*, *nöjd* respektive *missnöjd*.

tion om att SÄL III-studenterna varit en generellt sett studieovan grupp som behövt mycket stöd.

Dessa resultat kan tydas som att distansformen och möjligheterna att kombinera studier och arbete i själva verket varit förutsättningar för denna studentpopulation att kunna genomföra utbildningen.

Det som studenterna uppger har fungerat sämst är stödet från den gymnasieskola där de haft sin anställning, i synnerhet mentorsstödet.

Hur studenterna tycker att olika aspekter av SÄL III har fungerat

	Bra/ mycket bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt/ mycket dåligt	Summa
Antagningsförfarandet	76	16	8	100
Uppläggnings av SÄL	72	17	11	100
Pedagogiskt stöd från högskolan	60	27	13	100
Övrigt stöd från högskolan	51	36	13	100
Stödet från egna gymnasieskolan	50	28	22	100
Mentorsstödet	47	24	29	100
Att studera på distans	84	13	3	100
Att kombinera studier med lärarjobb	66	21	13	100
Examinationen	61	14	13	88*
Utbildningens relevans för yrket	70	18	12	100

* Internt bortfall – en del av de svarande hade (ännu) inte tagit examen inom SÄL III då enkäten besvarades, och har förmodligen därför låtit bli att svara.

Hur har huvudmännen fungerat?

En av frågorna om hur SÄL III fungerat gäller stödet från den egna gymnasieskolan. Hälften anser att detta fungerat bra eller mycket bra, 28 procent har svarat alternativet i mitten – ”varken bra eller dåligt”, medan 22 procent av studenterna anser att det fungerat dåligt. Härvidlag har vi inte funnit några signifikanta skillnader mellan studenter som har sin anställning i en kommunal skola respektive en fristående skola.

Ett annat ansvar som åligger huvudmännen är att tillhandahålla ett mentorsstöd till studenten under utbildningstiden. På denna punkt är studenterna än mer splittrade, och andelen negativa är så hög att den måste beskrivas som anmärkningsvärd i sammanhanget. Strax under hälften har svarat att det fungerat bra. Nästan var tredje student – 29 procent – uppger att det fungerat dåligt.

Det finns en tydlig skillnad i en jämförelse mellan de två huvudmannaskapen i svaren på frågan om kommunen/skolan har kunnat erbjuda goda praktiska förutsättningar, se tabellen nedan. Det är tydligt att lärare med anställningar i fristående skolor är mest nöjda med sin arbetsgivare i det här avseendet.

Kommunen/skolan har kunnat ge mig goda praktiska förutsättningar för att kunna genomföra utbildningen

Arbetsgivare	Ja/ja delvis	I liten grad/ inte alls	Kan inte bedöma	Totalt
Kommunal skola	63	36	1	100
Fristående skola	73	25	2	100
Ej arb. som lärare	56	44	0	100
Totalt	64	35	1	100

Det lilla antal studenter som inte arbetar som lärare är minst nöjda, vilket knappast är att betrakta som oväntat.

Påverkan på kollegor?

Enkätfrågan om utbildningens positiva effekter i skolan kan gälla både vad SÅL III-studenten har bidragit med direkt och indirekt. Ett exempel på det senare är t.ex. att inspirera andra obehöriga lärarkollegor att söka till SÅL III eller annan kompletterande utbildning.

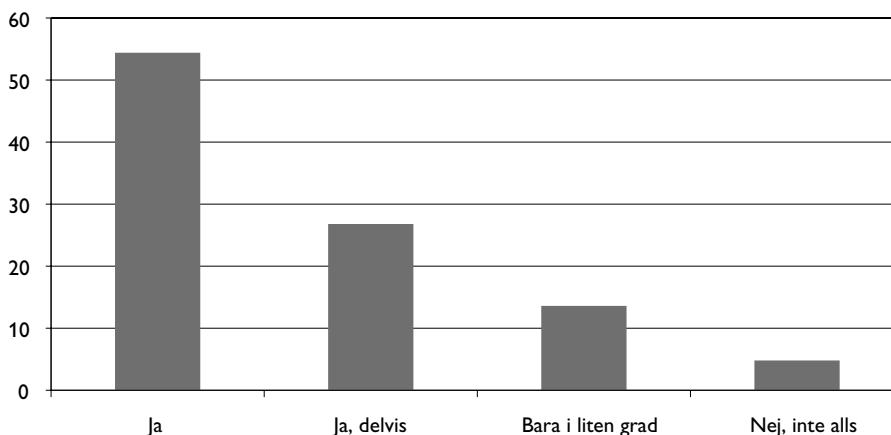
Den fråga som ställts i enkäten lyder: Har du på något sätt genom din SÅL-utbildning bidragit positivt för dina kollegor på skolan?

Svaren på frågan visar att studenterna helt klart anser att deras utbildning har varit till nytta för kollegorna, och alltså inneburit en positiv bieffekt i skolan. 42 procent har svarat ja, 44 procent har svarat ja, kanske. Bara lite drygt 4 procent har svarat nej. Utöver detta har ungefär var tionde svarat att de inte kan bedöma sitt bidrag till kollegorna.

Nytta av utbildningen?

Den kanske viktigaste frågan är enkätens sista: om studenterna anser att de har haft någon nytta av utbildningen i sitt arbete som lärare. Svaren, redovisade i diagrammet nedan, visar att ungefär fyra av fem har en positiv uppfattning. I dessa fördelningar finns inga signifikanta skillnader mellan män och kvinnor, mellan studenter i olika åldersgrupper, eller mellan anställda i kommunala respektive fristående skolor.

Har du haft nytta av utbildningen i ditt arbete som lärare?

Sammanfattande diskussion

Fler yrkeslärare behövs – vilka är svårigheterna?

Den bild som har tonat fram under denna utvärdering är att det finns flera kritiska punkter för att öka andelen utbildade yrkeslärare. Några av dessa, som vi kommenterar i de följande avsnitten, har varit av avgörande betydelse för möjligheterna och utfallet av SÄL III-satsningen. Det gäller valideringen av tidigare yrkeskunskaper och tillgodoräknande av tidigare utbildning, studievillkoren och avhoppet från utbildningen, samt att många utbildade yrkeslärare lämnar yrket.

Valideringsarbetet

De som sökt till SÄL III och saknat tillräckliga formella meriter har i de flesta fall fått sin utbildning och sina erfarenheter granskade genom validering – dvs. bedömning av den reella kompetensen. Detta arbete har lärosätena beskrivit som mycket tids- och resurskrävande, och personer med insyn i SÄL III har beskrivit valideringsfrågan som en potentiell flaskhals och ett hinder för att öka antalet antagna. Samtidigt ser lärosätena en del positiva resultat från valideringsarbetet inom SÄL III, som att de fått nya branschkontakter och utvecklat arbetet med validering på ett betydande och långsiktigt sätt. Erfarenheterna av validering inom lärarutbildningen var innan SÄL III mycket begränsade.

En annan problematik i valideringsverksamheten är att de sökande riskerar att bedömas enligt olika måttstockar när varje lärosäte ska validera sina egna sökande. Det finns alltså goda skäl för samverkan inom det här området.

Högskoleverkets inställning är att det är av vikt att bedömningarna av reell kompetens är legitima, rättvisa, rättssäkra och pålitliga.³⁷ Enligt verket är ett fungerande samarbete mellan lärosätena viktigt för att säkra kvaliteten i bedömningarna. Man kan också tänka sig att ett större ansvar på en central instans för denna hantering. Den särskilda utredning som har slutrapporterats i betänkandet *Yrkeskunskap – en likvärdig sökväg till lärarutbildningen mot yrkesämnen* (SOU 2008:112) presenterar förslag som både ska ge förutsättningar att öka rekryteringen till lärarutbildningen mot yrkesämnen och skapa ”ett system för bedömning och erkännande av yrkeskunskaper på sina egna villkor”. Utredningen tar upp problematiken med att det utvecklats olika modeller för att validera yrkeskunskaper. Förslaget för att säkerställa ett likvärdigt och rättssäkert system för den sökande till yrkeslärarutbildning är att Skolverket ska få ansvar för såväl utveckling av kvalifikationskriterier som

37. *Reell kompetens vid bedömning av behörighet och tillgodoräknanden*, Rapport 2009:21 R. Högskoleverket.

själva valideringsprocessen. Skolverket föreslås också bli den myndighet som utfärdar intyg för särskild behörighet till yrkeslärarutbildningen.

Högskoleverket anser att besluten om behörighetsgivande intyg även fortsättningsvis ska fattas av lärosätena, men i övrigt instämmer Högskoleverket i behovet av en central valideringsinstans.³⁸ Detta behov har också framgått i den här utvärderingen. Sex av de åtta lärosätena inom SÄL III samarbetar direkt eller indirekt med Centrum för vägledning och validering (CV) i Skellefteå³⁹ för att få hjälp med valideringsarbetet. Lärosätenas beskrivningar av detta samarbete understryker nyttan och behovet av en gemensam nationell enhet för valideringsfrågor i yrkeslärarutbildningen, dels för att rationalisera och underlätta arbetet med antagningarna generellt, dels för att ge bra förutsättningar för en likvärdig bedömning av reell kompetens och behörighet för alla sökande.

Valideringen av ansökningar till SÄL III har varit mycket omfattande – ungefär 850 av drygt 2 000 ansökningar har bedömts i denna mycket kompetens- och resurskrävande process. Inom SÄL III-satsningen har dessa resurser funnits, men bristen på resurser blir förmodligen ett problem i en reguljär yrkeslärarutbildning med reguljär resurstilldelning och krav på tidigare yrkesutbildning och arbetslivserfarenhet.

Med den nya gymnasiereformen⁴⁰ kommer det att i än högre grad krävas att yrkeslärarna har en gedigen ämneskunskap, eftersom eleverna ska utbildas direkt mot yrkesutgångar och ska vara ”anställningsbara” direkt efter avslutade gymnasiala yrkesstudier. I lärosätenas självvärderingar av valideringsarbetet i den här rapporten nämns inte något om kunskapsinnehållet i de yrkeskunskaper som validerats. Beskrivningarna gäller de rutiner och kunskaper kring själva valideringsprocessen som lärosätena utvecklat. Det är angeläget att den centrala instansen för valideringsarbete bevakar hur det säkerställs att den validerade yrkeskunskapen blir tillräcklig för att uppfylla gymnasieskolans mål.

Studievillkoren och avhoppet från utbildningen

De allra flesta av studenterna har i enkätundersökningen svarat positivt på hur SÄL III fungerat när det gäller utbildningens uppläggning. För huvuddelen av studenterna har troligen möjligheterna att studera på distans parallellt med arbetet som lärare utgjort själva förutsättningen att genomföra utbildningen. De flesta av deltagarna skulle förmodligen inte alls ha tagit steget för att läsa till en lärarexamen om inte SÄL III existerat.

Högskoleverkets bedömning är att lärosätena har fått relativt väl tilltagna särskilda resurser för att genomföra SÄL III vilket, i kombination med förord-

38. Högskoleverkets remissvar på betänkandet *Yrkeskunskap – en likvärdig sökväg till lärarutbildningen mot yrkesämnen*, reg.nr 13-48-09.

39. *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan* (prop. 2008/09:199).

40. *Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning. Prognos över behov och tillgång på pedagogisk personal – Skolverkets bedömning 2008.*

ningens krav på individuella studieplaner, inneburit att förutsättningarna har varit goda att arbeta individanpassat med studenterna.

Samtidigt visar enkätsvaren på problem med studievillkoren inom SÄL III, som sannolikt såväl begränsat antalet sökande som antalet fullföljande. Av resultaten från studentenkäten framgår att de åtaganden för SÄL III som åligger huvudmännen (kommunerna/de kommunala respektive fristående skolorna) utgjort de tydligaste bristerna med utbildningen. Nära var fjärde student som svarat anser att den egna gymnasieskolan inte kunnat erbjuda goda praktiska förutsättningar för utbildningens genomförande. Detta har i huvudsak handlat om att arbetsgivarna inte erbjudit studenterna möjligheter att gå ner i arbetstid för att ägna sig åt SÄL III-studierna. Detta har inneburit att en majoritet av studenterna arbetat heltid, eller i det närmaste heltid, samtidigt som de studerat minst på halvtid. Det måste ifrågasättas om det är möjligt att under sådana villkor hålla en hög kvalitet både på sin undervisning i skolan och i sina studier.

Med tanke på den muntliga information vi samlat till den här utvärderingen förväntade vi oss att studenterna skulle beskriva tidsbristen som problematisk. Enligt svaren på studentenkäten tycks problemet emellertid inte varit speciellt stort, men det finns vissa tecken som tyder på att det är de mest positiva studenterna som har besvarat enkäten – många av dem som lämnat blanka enkäter har skrivit i marginalen att de hoppat av SÄL III utan att ens ha börjat, eftersom de inte fått tillräckliga praktiska möjligheter att genomföra utbildningen. Mest beskrivs dessa möjligheter handla om försörjningsaspekter och möjligheter att gå ner i arbetstid. Det är troligt att de som valt att satsa på SÄL III är de som bedömt sig ha goda chanser att genomföra utbildningen, och också verkligen avsett att göra det. Det är även troligt att en del presumtiva studenter inte ens sökt till SÄL III på grund av de tuffa studievillkoren.

En annan brist som gäller huvudmännen och som nära var tredje student upplevt är att gymnasieskolan inte uppfyllt sin uppgift när det gäller mentorer inom SÄL III. Mentorn spelar en viktig roll som stöd i den verksamhetsförlagda delen av utbildningen, som ska ge praktisk erfarenhet av läraryrket och perspektiv på de teoretiska studierna. Studenternas svar i enkätundersökningen visar att mentorskapet är den del av SÄL III som de är minst nöjda med. Vad det är som inte har fungerat saknar vi dock information om. Däremot vet vi att högskolorna genom olika åtgärder har försökt ge goda förutsättningar för kvalitet i mentorsstödet, framför allt genom att erbjuda utbildning till mentorerna.

Högskoleverket har inte mandat att utvärdera kommuner eller enskilda huvudmäns bidrag till SÄL III. Dessutom är huvudmännens uppgifter inte fastställda i den särskilda förordning som reglerar satsningen. Med dessa reservationer vill Högskoleverket ändå poängtera att det utifrån studentenkätens resultat står klart att kommunerna och de enskilda huvudmännen behöver tänka över vad de kan göra för att få fler behöriga yrkeslärare, inklusive hur

de bättre kan stödja de obehöriga lärare som vill komplettera med studier till en yrkeslärarexamen.

Behöriga yrkeslärare lämnar yrket

Jämfört med andra lärargrupper har yrkeslärarna i stor utsträckning en arbetsmarknad utanför utbildningsområdet. Skolverkets sammanställning från 2008⁴¹ visar att av de 16 000 behöriga lärarna i yrkesämnen var endast 56 procent av de förvärvsarbetande sysselsatta inom utbildningsverksamhet. Särskilt många lärare med inriktning mot vård och omsorg samt industri och hantverk lämnar gymnasieskolans värld.

Närvaron av alternativa arbetsmarknader är förmodligen betydelsefulla orsaker till svårigheter såväl med rekrytering till yrkeslärarutbildning som med kvarvaron i läraryrket. I det här sammanhanget är det värt att notera att det i hög utsträckning är de behöriga lärarna som lämnar yrket. Det vill säga, de som sökt SÄL III men inte bedömts ha tillräckliga meriter för att bli antagna, arbetar förmodligen i stor utsträckning kvar som obehöriga lärare.

En lyckad satsning – men kanske inte tillräcklig

På det stora hela visar den här utvärderingen att SÄL III har varit en lyckad utbildningssatsning. Framför allt har den inneburit ett tillskott av behöriga yrkeslärare till gymnasieskolan i en situation med stor brist. Studenterna som gått utbildningen är överlag positiva, de flesta anser att de har nytta av utbildningen i sitt yrke som lärare och dessutom anser en stor majoritet att de genom utbildningen tillfört något till kollegor på sin arbetsplats.

Det kvantitativa resultatet av SÄL III kan dock betraktas som otillräckligt – i synnerhet i relation till behovet av utbildade yrkeslärare och kostnaderna för satsningen. I regeringsuppdraget till de åtta lärosätena står att utbildningarna ska ”omfatta minst 1 000 studenter”. Om det som hänsyftas är att 1 000 studenter ska utexamineras och därmed bli behöriga lärare har uppenbart målet inte nåtts. Sammanlagt 1 102 studenter har registrerats inom SÄL III vid de fyra antagningstillfällena som genomförts mellan höstterminen 2005 och vårterminen 2007. Av dessa hade 615 examinerats och ytterligare 43 har fullgjort sina studier och ansökt om examensbevis (t.o.m. april 2010). Denna andel examinerade i förhållande till registrerade är visserligen något högre än inom ordinarie lärarutbildning, men resultatet bör bedömas i proportion till avsatta medel.

Det tillskott av yrkeslärare som SÄL III inneburit har naturligtvis varit värdefullt, men samtidigt har det långtifrån varit tillräckligt i förhållande till behoven. Obalansen mellan tillgång och efterfrågan på utbildade yrkeslärare

41. *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden*, Högskoleverkets rapportserie 2010:1 R. Prognoserna har genomförts i samarbete med prognosinstitutet vid SCB.

förväntas dessutom öka framöver. Enligt Högskoleverkets aktuella prognos⁴² beräknas tillgången minska kraftigt, varvid dagens brist förvärras. För att täcka behoven på några års sikt skulle antalet examinerade behöva fördubblas jämfört med nuläget. Fortfarande undervisar dessutom drygt 3 000 obehöriga yrkeslärare i gymnasieskolan.

Både i nuvarande skollag och i förslaget till ny skollag⁴³ framhålls betydelsen av behörighet för undervisande lärare. I nuvarande skollag finns en möjlighet att anställa en obehörig lärare utan tidsbegränsning under vissa förutsättningar. Denna generella möjlighet har tagits bort i förslaget till ny skollag. Dock föreslås möjligheten kvarstå att anställa obehöriga lärare på obestämd tid när det gäller yrkeslärare (och modersmåslärare). Högskoleverkets hållning är att även lärare i yrkesämnen måste ha adekvata, dokumenterade kvalifikationer för att bedriva undervisning, betygsättning, kursutveckling m.m. – en behörig lärares arbetsuppgifter.

42. *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden*, Högskoleverkets rapportserie 2010:1 R. Prognoserna har genomförts i samarbete med prognosinstitutet vid SCB.

43. Regeringen föreslår att en ny skollag ska träda i kraft den 1 juli 2010 och tillämpas fr.o.m. den 1 juli 2011.

Bilagor

1. Enkät till lärosätena om antagning och validering.
2. Enkät till lärosätena om arbetsprocessen, studenternas villkor samt effekter och bieffekter av SÄL-satsningen.
3. Enkät till studenterna.

Berörda lärosäten

Luntmakargatan 13, Box 7851,
SE-103 99 Stockholm, Sweden
Tfn/Phone: +46 8 563 085 00
Fax: +46 8 563 085 50
hsv@hsv.se, www.hsv.se

Thomas Furusten
08-563 085 12
thomas.furusten@hsv.se

2009-08-26
Reg.nr 61-4603-06

Utvärdering av SÄL III – ansöknings- och antagningsprocessen

Hej.

Högskoleverket har regeringens uppdrag att utvärdera SÄL-satsningen som nu närmar sig sitt slut. För denna utvärdering sänder verket i olika omgångar enkäter till berörda lärosäten, till ledningsgruppen, till aktiva och tidigare studenter samt till avnämarna. I nästa skede kommer vi att besöka lärosätena för mer kvalitativa diskussioner/intervjuer.

De frågor som vi söker svar på med just detta utskick gäller ansöknings- och antagningsprocessen med validering och tillgodoräknande.

Vad vi förväntar oss i nedanstående frågor är både en beskrivning och en självvärdering.

1. På vilka sätt har antagningsförfarandet utvecklats från SÄL II till SÄL III?
(a) Beskrivning. (b) Självvärdering.
2. Hur fungerar idag arbetet med validering (Branschbedömning, metoder, modeller, träffsäkerhet mm.) och tillgodoräknande?
(a) Beskrivning. (b) Självvärdering.
3. Hur har det fungerat, enligt er mening, med kommunens ansvar att föreslå lämpliga och intresserade personer att söka SÄL?

Vänligen sänd era svar med vändande e-post så snart ni hinner, helst innan utgången av september.

Jag som är ansvarig för Högskoleverkets utvärdering heter Thomas Furusten. Jag nås per mejl: thomas.furusten@hsv.se eller telefonnummer 08-5630 8512.

Vänligen
Thomas Furusten

Till ledningsgruppen för SÄLIII

Luntnakargatan 13, Box 7851,
SE-103 99 Stockholm, Sweden
Tfn/Phone: +46 8 563 085 00
Fax: +46 8 563 085 50
hsv@hsv.se, www.hsv.se

Thomas Furusten
08-563 085 12
thomas.furusten@hsv.se

2009-08-26
Reg.nr 61-4603-06

Utvärdering av SÄL III

Som ni vet har Högskoleverket regeringens uppdrag att utvärdera SÄL-satsningen som nu närmar sig sitt slut. För denna utvärdering sänder verket i olika omgångar enkäter till berörda lärosäten, till ledningsgruppen, till aktiva och tidigare studenter samt till avnämarna. I nästa skede kommer vi att besöka lärosätena för mer kvalitativa diskussioner/intervjuer.

Följande frågor är de som riktas till (bland annat) personer som ingår i den nationella ledningsgruppen för SÄL.

Samtliga olika inlägg till denna diskussion bör samordnas och sammanställas av ledningsgruppen.

1. Hur har *arbetsprocessen* i SÄL-projektet fungerat – på det egna lärosätet respektive i det nationella samarbetet?

Med arbetsprocessen avses i princip utvecklingsarbetet, samarbetet mellan lärosätena, upplägget och samarbetet med kommunerna, träffsäkerheten utifrån behoven (kommunernas bedömning av behoven), finansieringsformerna. Svaret bör innehålla (a.) beskrivning, (b.) självvärdering.

2. Hur skulle ni beskriva *studenternas studievillkor*?

3. Beskriv *effekter och bieffekter* med SÄL-projektet för respektive lärosäte.

Med detta avses vilka effekter har uppstått som ett resultat av det interna arbetet, av samarbetet med kommunerna samt av samverkan med andra lärosäten.

Vänligen sänd era svar med vändande e-post så snart ni hinner, helst senast den 15 oktober.

Jag som är ansvarig för Högskoleverkets utvärdering heter Thomas Furusten.

Jag nås per mejl: thomas.furusten@hsv.se eller telefonnummer 08-5630 8512.

Vänligen

Thomas Furusten

Till studenter inom SÄL III

Luntmakargatan 13, Box 7851,
103 99 Stockholm

2009-11-04
Reg.nr 61-4603-06

Utvärdering av yrkes-SÄL

Högskoleverket har regeringens uppdrag att utvärdera satsningen på särskild lärarutbildning för yrkeslärare (SÄL) som nu närmar sig sitt slut. Av den anledningen sänder verket denna enkät till aktiva och tidigare studenter samt till avnämarna.

Vi uppskattar mycket om du tar dig tid att besvara enkäten. På detta sätt bidrar du till uppmärksamheten för utbildningen och situationen för utbildade yrkeslärare.

1. Jag är

man

kvinna

Födelseår: 19_____

Arbetsgivare:

Kommunal skola Fristående skola Jag arbetar inte som lärare för närvarande

Utbildningssituation:

Jag studerar i SÄL för närvarande

Jag har fullföljt SÄL med lärarexamen

Jag har nästan fullföljt men inte tagit examen

Jag har avbrutit (hoppat av) SÄL-studierna

2. Varför sökte du till SÄL?

Jag hade yrkesutbildning och yrkeserfarenhet och jag rekryterades till skolan för att utbilda mig till lärare.

Jag var verksam som lärare i yrkesämne/n på gymnasieskolan men saknade behörighet – lärarexamen.

Jag var verksam som behörig yrkeslärare och behövde behörighet i ytterligare undervisningsämne/n

Jag behövde komplettera en annan lärarexamen.

3. På vilket initiativ sökte du till SÄL?

Skolledningen påverkade mig att söka.

Jag sökte på eget initiativ.

4. Ungefär hur mycket har du arbetat parallellt med SÄL, i genomsnitt under utbildningstiden? (*Ange i procent*) _____

5. Hur tycker du att SÄL har fungerat?

(a.) Antagningsförfarandet
 Mycket bra, *Bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Dåligt*, *Mycket dåligt*

(b.) Uppläggningsen av SÄL
 Mycket bra, *Bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Dåligt*, *Mycket dåligt*

(c.) Det pedagogiska stödet från högskolan
 Mycket bra, *Bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Dåligt*, *Mycket dåligt*

(d.) Övrigt stöd från högskolan
 Mycket bra, *Bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Dåligt*, *Mycket dåligt*

(e.) Stödet från egna skolan
 Mycket bra, *Bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Dåligt*, *Mycket dåligt*

(f.) Mentorsstödet
 Mycket bra, *Bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Dåligt*, *Mycket dåligt*

(g.) Att studera på distans
 Mycket bra, *Bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Dåligt*, *Mycket dåligt*

(h.) Att kombinera studier med arbete som lärare
 Mycket bra, *Bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Dåligt*, *Mycket dåligt*

(i.) Examinationen
 Mycket bra, *Bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Dåligt*, *Mycket dåligt*

(j.) Utbildningens relevans för yrket som yrkeslärare
 Mycket bra, *Bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Dåligt*, *Mycket dåligt*

6. Kommunen/skolan har kunnat ge mig goda praktiska förutsättningar för att kunna genomföra utbildningen.

Ja, *Ja, delvis*, *Bara i liten grad*, *Nej, inte alls* *Kan ej bedöma*

7. Har du på något sätt genom din SÄL-utbildning bidragit positivt för dina kollegor på skolan?

Ja, *Ja, kanske*, *Nej*, *Kan ej bedöma*

8. Har du haft nytta av utbildningen i ditt arbete som lärare?

Ja, *Ja, delvis*, *Bara i liten grad*, *Nej, inte alls* *Kan ej bedöma*

Tack för din tid.

Vänligen sänd ditt svar i det bifogade svarskuvertet så snart du hinner.

Jag som är ansvarig för Högskoleverkets utvärdering heter Thomas Furusten.

Jag kan nås om eventuella frågor – thomas.furusten@hsv.se, eller på tel. 08-5630 8512.

Thomas Furusten, Högskoleverket

Referenser

- Högskoleverket 2007: *Utvärdering av särskild lärarutbildning (SÅL II) – studenternas och kommunernas bedömning*, Rapport 2007:49 R.
- Högskoleverket 2008: *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden. Ett planeringsunderlag inför läsåret 2008/09*, Rapport 2008:2 R.
- Högskoleverket 2009: *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden. Ett planeringsunderlag inför läsåret 2009/10*, Rapport 2009:5 R.
- Högskoleverket 2009: *Universitet & högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2009*, Rapport 2009:12 R.
- Högskoleverket 2009: *Reell kompetens vid bedömning av behörighet och tillgodoräkningen*, Rapport 2009:21 R.
- Högskoleverket 2010: *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden. Ett planeringsunderlag inför läsåret 2010/11*, Rapport 2010:1 R.
- Skolverket 2008: *Statistik och prognoser om lärare i grund- och gymnasieskola, inför skolstarten hösten 2008*.
- Skolverket 2008: *Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning. Prognos av och tillgång på pedagogisk personal – Skolverkets bedömning*.
- SOU 2008:112: *Yrkeskunnande – en likvärdig sökväg till lärarutbildningen mot yrkesämnena*.
- Statskontoret 2007: *Lärares utbildning och undervisning i skolan – Kartläggning och analys*, 2007:8.
- Sveriges kommuner och landsting 2006: Cirkulär 2006:67.

Högskoleverket är en myndighet för frågor som rör universitet och högskolor. Verket arbetar med kvalitetsbedömningar, tillsyn, uppföljningar, utveckling av högre utbildning, utredningar och analyser, bedömning av utländsk utbildning och studieinformation.

Läs mer på vår webbplats www.hsv.se.